

უმთა მთაბრუნა

დავით აღმაშენებლის

გეგმვა

• 1977 წლის ივლისი •

**უდაჯე მოთავსებული სურათი ქართულ-ბასკური წარწერებით
ამოღებულია ბასკური ჟურნალიდან**

ზოთა კიბიზური

მობზაურობა ბასკეთში

(1977 წლის ივლისი)

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1977

4 И(Бак)
491.69+494.6
d 631

წიგნში აღწერილია საბჭოთა მეცნიერების დედეგაციის მოგზაურობა ბასკეთში 1977 წლის ივლისში. ამ დედეგაციის ხელმძღვანელი აკად. შ. ძიძიგური მოგზაურობის შთაბეჭდილებებთან ერთად აშუქებს ბასკურ-ქართული პრობლემატიკის სხვადასხვა საკითხს და გამოთქვამს საინტერესო მოსაზრებებს მათ შესახებ.

რედაქტორი პროფ. დ. ჩხიკვიანი

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1977

60000

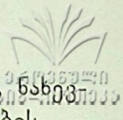
D _____
m 608(08)-77

ბასკები არაინდოევროპული მოდგმის ერთადერთი უძველესი ხალხია დასავლეთ ევროპაში. ენის სტრუქტურით, ყოფის რეალობით, ეთნოგრაფიული ტიპოლოგიით, ეროვნული ფსიქოლოგიით ბასკთა ტომი სრულიად თავისებურია და არქაული ცივილიზაციის ნიშანდობლივი თვისებებით აღბეჭდილი.

დღევანდელ მსოფლიოში ბასკური ენის არსებობა — ესაა ცოცხალი პულსაცია უძველესი ლინგვისტური ორგანიზმისა, რომელიც განეკუთვნება ათასწლეულების წინარე ეპოქის ეთნოგონიურ სამყაროს და ცხადლივ მიგვანიშნებს დასავლეთ ევროპის თავდაპირველი მოსახლეობის პირველსახეს. გამოჩენილი ნორვეგიელი ქართველოლოგის პროფესორ ჰანს ფოგტის სიტყვები რომ გავიმეოროთ, თუ ბასკური ენა გადაშენდება, მაშინ მომავალ თაობას ხელიდან გამოეცლება ის გასაღები, რომლითაც იგი კარს შეაღებდა შორეული წარსულის წყვილიადით მოცულ საიდუმლოებაში.

დამახასიათებელია ერთი ესპანელი ისტორიკოსის შემდეგი სიტყვები:

„ერთადერთი ენა, წინარე ისტორიიდან გადარჩენილი, საკვირველება, ესპანეთს რომ ებოძა ნეოლითის და, შესაძლოა, პალეოლითის მიერ... რა ენაა ეს ენა? ვერავითარი ძალა ევროპაში ვერ გადაისვრის XX საუკუნის ადამიანს, ვთქვათ, 5 ანდა 10 ათასი წლის წინარე ხანაში, ვერ დაუბრუნებს მას იმდროინდელი რეალობის შეგრძნებას! საკმარისია მხოლოდ მოვუსმინოთ ბასკ გლეხებს ესპანეთში, როცა ისინი მღერიან თავიანთ ენაზე რომელიმე სახალხო დღესასწაულის დროს.... მოდით და ერთი წუთით დაეხუტოთ თვალი... ჩვენ ვუსმენთ ნეოლითის მწყემსებს! ჩვენ ვუსმენთ, იქნებ, იმ ადამიანებს, ალტამირას რომ ხატავდნენ!“ (ალტამირა — კარსტული წარმოშობის მღვიმე კანტაბრის მთებში, ესპანეთში. აქ კედლებს ამშვენებს ზედაპალეოლითური ხანის მხატვრობა: ზუბ-

რების, ტახების, ირმებისა და სხვა ცხოველებისა, აგრეთვე ნახევარად ცხოველთა, — უნდა ვიფიქროთ, ნიღბებიანი ჯადოქრების, — ფიგურები).

სპეციალურ ლიტერატურაშიც არაიშვიათად შეხვდებით მსგელობას იმის თაობაზე, რომ ბასკური სრულიად განსაკუთრებული რასის მეტყველებაა, იგი არ თავსდება ენათმეცნიერული კლასიფიკაციის არც ერთ სისტემაში და დღესდღეობით ცალკე მდგომი და უნათესავო ენობრივი ერთეულია, როგორც გადმონაშთი ძველ საუკუნეთა ეთნოლოგიური ჯგუფების ლინგვისტური სამყაროსი.

ბასკები ძველი იბერიელების (დასავლეთის) შორეულ გამონაკრთომად უნდა მივიჩნიოთ დღევანდელ მსოფლიოში.

ფრიდრიხ ენგელსი აღნიშნავდა, რომ „იბერიული რასის“ „უკანასკნელი წარმომადგენლები დღეს ბასკები არიანო“.

ძველი დასავლეთის იბერიელები ისტორიულ ქართველებს ვერ გადაურჩნენ და ჟამთა უკუღმართობის გამო გადაშენდნენ. მათი ენისა და ეთნიკური ვინაობის მიმანიშნებელი ცნობები, ჩვენამდე ფრაგმენტულად მოღწეული, მწირია და მთლიანობას მოკლებული.

ბასკები მამაცი და მებრძოლი ხალხია, მათი მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აღსავსეა ეროვნული დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის მძაფრი ბრძოლების ეპიზოდებით. ისტორიულ წარსულში რომის ყოვლისწამლეკავი ექსპანსიის შედეგად პირენეის ნახევარკუნძულზე დაემხო ძლევამოსილი იბერია, შემქმნელი ე. წ. „იბერიული ცივილიზაციისა“. ამ მხარის ინტენსიურ რომანიზაციას სასწაულებრივ მხოლოდ ბასკთა ტომი გადაურჩა და ცეცხლითა და მახვილით დღევანდლამდის შეინარჩუნა საკუთარი ენა და ეროვნული თვითმყოფადობა. თანამედროვეობის ბარბაროსებმა — ფაშისტებმა კვლავ სცადეს გაეპარტახებინათ მათ რეჟიმთან შეურიგებელი „ბასკთა ქვეყანა“ და საბოლოოდ ამოეძირკვათ ისტორიაში სისხლისაგან დაწრეტილი უძველესი მცირერიცხოვანი ერი.

მაგრამ ამაყი და ბობოქარი ბასკი ქედმოუხრელ-გაუტეხელია და მომავლის იმედიანობით გამსჭვალული...

ბასკების იღუმალეობით მოცული ისტორია საბჭოთა და საზღვარგარეთელ მეცნიერთა შეუხელებელ ინტერესს იწვევს.

„ბასკოლოგია ამჟამად მსოფლიო მნიშვნელობის პრობლემაა“
(აკადემიკოსი ვ. შიშმარიოვი).

ბასკების წარმომავლობისა და მსოფლიოს სხვა ხალხებთან გენეტიური მიმართების პრობლემა მეცნიერებაში აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს.

უეჭველია, რომ ბასკურ ენას ყველაზე მეტი სიახლოვე ქართველურ-კავკასიურ ენებთან აქვს.

„ამას გრძნობდნენ: ფრ. მიულერი, ჰ. შუხარდტი, კ. ულენბეკი, ნ. მარი... სხვადასხვა სტილისა და მეთოდის მკვლევარნი“; „კავკასიის გარეთ ბასკურია ერთადერთი ცოცხალი ენა იბერიულ-კავკასიური წრისა“ (აკადემიკოსი არნ. ჩიქობავა).

ბასკურისა და ქართველურ-კავკასიური ენების ნათესაობის საკითხს „საფუძვლიანი განხილვა და დამტკიცება სჭირდება“ (აკადემიკოსი ივ. ჯავახიშვილი).

უკანასკნელ წლებში საქართველოში მტკიცე საფუძველი ეყრება ბასკოლოგიური დარგის განვითარებას:

მზადდება ბასკოლოგიური კადრები;

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტზე შემოღებულია ბასკური ენის კურსი;

უნივერსიტეტის მოწვევით საქართველოში სამუშაოდ გადმოვიდა ცნობილი რუსი ბასკოლოგ-ენათმეცნიერი იური ზიცარი (აკადემიკოს ვ. შიშმარიოვის სამეცნიერო სკოლიდან გამოსული მკვლევარი), რომელსაც დაეკისრა ახალგაზრდა სპეციალისტების ხელმძღვანელობა (ამჟამად ის ახალი ქართული ენის კათედრის წევრია);

პოლონეთიდან ორჯერ სამ-სამი თვით მოიწვიეს გამოჩენილი ბასკოლოგ-ქართველოლოგი იან ბრაუნი, რომელმაც უნივერსიტეტში წაიკითხა ბასკური ენის თეორიული კურსი;

უნივერსიტეტში შექმნილია „ბასკური ენის კომისია“;

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიასთან ჩამოყალიბდა „ბასკური ენისა და კულტურის საზოგადოება“.

ქვეყნდება სპეციალური ბასკოლოგიური ნაშრომები;

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა გამოსცა წიგნი „ბასკური ენა და ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზა“ (არნ. ჩიქობავას წინასიტყვაობითა და რედაქციით), რომელშიც შესულია გამოჩენილი ბასკოლოგ-კავკასიოლოგის, თბილისის უნივერსიტეტის საპატიო

დოქტორის რენე ლაფონის ნაშრომები. წიგნს ერთვის არნ. ჩიქო-ბავას ნარკვევი „ბასკოლოგ-კავკასიოლოგი რენე ლაფონი და იბერული-კავკასიური ენათმეცნიერების მორიგი ამოცანები“;

იბეკლება წიგნები — „ბასკები და ქართველები“, „ბასკები. ლეგენდები და ფაქტები“;

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის თაოსნობითა და მონაწილეობით შეიქმნა დოკუმენტური ფილმი „ბასკთა ქვეყანაში“ (რეჟისორი — სსრკ სახალხო არტისტი გ. ასათიანი):

ფართო საზოგადოებაში სისტემატურად იკითხება პოპულარული ხასიათის ლექცია-მოსხენებები ბასკების შესახებ, და სხვ.

საბჭოთა საქართველოში ბასკოლოგიური კვლევა-ძიების და-ფუძნება შემთხვევითი არ არის: ოც საუკუნეზე მეტია ტრიალებს აზრი ბასკებისა და მათი წინაპრების (პირენეის იბერიელების) ქართველურ-კავკასიურ სამყაროსთან გენეტური კავშირ-ურთიერთობის შესახებ. ამ პრობლემას მიეძღვნა მსოფლიოს გამოჩენილ მეცნიერთა გამოკვლევები.

უწინარეს ყოვლისა, გავეცნოთ თვალის ერთი გადავლებით ე. წ. „ბასკურ-კავკასიურ ჰიპოთეზას“ (Euscuro-Caucasica) ¹.

ისტორიულად არსებობდა ორი იბერია: ერთი აღმოსავლეთში, მეორე — დასავლეთში. ძველი ბერძენი და რომაელი მწერლები, მეცნიერები, პოლიტიკური მოღვაწეები აღმოსავლეთ საქართველოს უწოდებდნენ „იბერიას“ და მის მცხოვრებთ მოიხსენიებდნენ შემდეგი სახელწოდებებით: „აღმოსავლელი იბერნი“, „იბერთა აღმოსავლელი ტომი“, „აზიის იბერნი“. ანტიკური ხანის ავტორებმა ისიც იცოდნენ, რომ აგრეთვე არსებობს ევროპის, პირენეის ნახევარკუნძულის „იბერია“ („დასავლეთის იბერია“, „ევროპელი იბერნი“. უფრო მოგვიანებით პირენეის იბერებს „ესპანეთის იბერებსაც“ უწოდებდნენ).

ბერძნულ წყაროებში იბერებს მოიხსენიებენ ფილოსოფოსები პლატონი და არისტოტელე. პირველი მათგანი იბერებს ასახელებს იმ „მეომარ ხალხთა“ შორის, რომლებიც უწყლო ღვინოს სვამენ, ხოლო არისტოტელე ამბობს, რომ „იბერთა მეომარი ხალხი საფლავის გარშემო იმდენ სარს არჭობს ხოლმე, რამდენი მტერიც ჰყავს

¹ დაწვრილებით იხ. ჩემი წიგნი „ბასკები და ქართველები“ (იბეკლება).

მოკლული მიცვალებულსო“. ცნობილი რუსი მეცნიერი აკადემიკოსი ვ. ლატიშევი ფიქრობდა, რომ აქ სწორედ ქართველი იბერები იგულისხმებიან და არა პირენეის იბერები. ამ ცნობების მნიშვნელობა ისაა, რომ, გარდა სატომო სახელის უძველესი ხსენებისა, მერმინდელი ისტორიული ფორმით, ისინი შეიცავენ გარკვეულ ეთნოგრაფიულ ცნობებს.

ძვ. წელთაღრ. II საუკუნის მწერლის აპოლოდორის მიერ მოწოდებულ ინფორმაციაში პირდაპირი მითითებაა მოცემული იმის თაობაზე, რომ იბერები კავკასიაშიც ბინადრობენ. ცნობა შემონახული აქვს I საუკუნის ცნობილ ბერძენ გეოგრაფს და ისტორიკოსს სტრაბონს: „დასავლელი იბერები გადმოსახლდნენ პონტოსა და კოლხეთს ზემოთ მდებარე ადგილებში, რომელთაც, აპოლოდორის სიტყვით, არმენიისაგან მდ. არაქსი ყოფს“.

პირენეის ნახევარკუნძულის იბერიის წყვილიადით მოცული ისტორიიდან ზოგი რამ მეცნიერებისათვის ცხადია და ექვემოთხსენილი. უდავოა, რომ იბერია ძველი წელთაღრიცხვის XV საუკუნის ფარგლებში დიდ იმპერიას წარმოადგენდა და მაღალი ცივილიზაცია ჰქონდა შექმნილი. არსებობდა იბერიული დამწერლობა, რომლის ნაშთებმა ჩვენამდე მოაღწია, თუმცა მათი ამოკითხვა ძალზე ჭირს და ჯერჯერობით ამ საიდუმლოების ამოცნობა ვერ მოხერხდა.

ესპანეთში მოპოვებულია იბერიული ასოებით შესრულებული ასზე მეტი წარწერა. ისინი ამოკვეთილია ქვაზე, ტყვიაზე, ბრინჯაოზე, ვერცხლზე ანდა აღბეჭდილია საღებავებით თახის ჭურჭელზე თუ კედლებზე. ზოგი წარწერა მოიპოვება იბერიულ მონეტებზე. რამდენიმე წარწერა, როგორც ჩანს, განეკუთვნება ძ. წ. IV ან III საუკუნეებს. წარწერათა უმრავლესობა შესრულებულია მომდევნო საუკუნეებში, — ყველაზე გვიანდელი რომის იმპერიის პერიოდისაა. იბერიული ალფაბეტის წარმოშობა საბოლოოდ დადგენილი არ არის. ზოგი მეცნიერი მას უკავშირებს ფინიკიურს, ზოგიც — აღრინდელ ბერძნულს. ცნობილი გერმანელი ქართველოლოგი პროფესორი კარლ შმიდტი (და სხვებიც) წარწერებს კელტურად მიიჩნევს. იმასაც ფიქრობენ, რომ იბერიული წერის სისტემა ადგილობრივი მოვლენაა, წინარეისტორიაში რომ გაუდგამს ფესვები, და დაკავშირებულია გეომეტრიულ ნიშნებთან, რომლებიც გამო-

ყენებული იყო წინარეისტორიულ ესპანეთში. პრობლემა, როგორც ჩანს, ძალზე რთულია.

იბერთა არქიტექტურა შემონახულია მომეტებულად ციკლოპური კედლების სახით. შემონახულია აგრეთვე სხვა არქიტექტურული დეტალები, სკულპტურის ნიმუშები, შესრულებული ფაქიზი გემოვნებითა და მაღალი ოსტატობით. ყურადღებას იპყრობს იბერთა საიუველირო ხელობის განვითარების მანიშნებელი რამდენიმე შესანიშნავი ქმნილება: ოქროს დიადემა და სხვა დიადემების ნამტვრევები, რომლებიც ამჟამად ლუვრშია დაცული. გარდა ამისა, აღმოჩენილია ფერადი კერამიკის ბრწყინვალე ნიმუშები, ალბეჭდილი ცხოველთა სურათებითა და ფიგურებით.

თანდათანობით ძველი იბერიის ტერიტორიაზე ფეხს იკიდებდნენ მოძალადე ტომები და საფრთხეს უქმნიდნენ დასავლეთ ევროპაში ერთადერთი არაინდოევროპული მოდგმის — იბერების ეთნიკურ-ისტორიულ თავისთავადობას. ადრევე შეიჭრნენ იბერიის ნახევარკუნძულზე კართაგენელების, კელტების და სხვა ხალხების ტალები. ახალი მძლავრი ეთნოლოგიური ჯგუფების გაჩენამ, ბუნებრივია, მნიშვნელოვანი ცვლილებები გამოიწვია იბერიის მოსახლეობის, იბერთა ტომების ნომენკლატურაში.

ძველი წელთაღრიცხვის IV საუკუნიდან რომაელებმა დაიკავეს პირენეის ნახევარკუნძულის ცენტრალური ნაწილი და შეიჭრნენ სამხრეთის რაიონებში. ახალი წელთაღრიცხვის II საუკუნიდან სათავე დაედო რომაელთა ბატონობას ნახევარკუნძულზე და დაიწყო იბერიის სრული რომანიზაცია. მთელ მხარეში ლათინური ენა ვრცელდება და საფუძველი ეყრება ადგილობრივი ტომების გარომაელებას.

საბოლოოდ დაემხო ოდესღაც ძლევამოსილი იბერია, ევროპაში „ობლად შეთენილი“ ძველი მოდგმა სისხლისაგან იწრიტებოდა და ეროვნული თავისთავადობის შენარჩუნებას ლამობდა. დიდი იმპერიის ასიმილატორული პოლიტიკის მეოხებით მცირერიცხოვანი ხალხის ბედი გადაწყვეტილი იყო, უკეთეს შემთხვევაში, იგი უნდა გათქვეფილიყო დამპყრობელ ხალხში და ამ ეთნოლოგიური შერევის შედეგად საკუთარი სახე სამარადყამოდ დაეკარგა.

ძველი კართაგენელები პირენეის ნახევარკუნძულს ასე უწოდებდნენ: სპანი, სპანია (როგორც ფიქრობენ, ესაა ერთ-ერთი იბერი-

ელი ტომის სახელი) და ამიერიდან მთელ ტერიტორიას ესპანეთი დაერქვა.

ამ მცირე ისტორიული ექსკურსის შემდეგ გავეცნოთ ბასკებისა და ქართველების ნათესაობის პრობლემას, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, ძველი დროიდან მომდინარეობს და დღეს მას ინტენსიურად იკვლევენ სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერები.

რა თანამიმართებაა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის იბერიელებს შორის, არიან თუ არა ერთმანეთის მონათესავე ქართველი და პირენეელი იბერები, თუ აქ სახელწოდებათა უბრალო დამთხვევაა — ეს კითხვა აღეძრათ ჯერ კიდევ ანტიკური ხანის ბერძენ და რომაელ ავტორებს. შემდგომ საუკუნეებში ამავე საგანზე თავისი შეხედულებები აქვთ გამოთქმული ძველ სომეხ და ქართველ მწერლებსაც. ეს საკითხი მთელი სიმწვავეით დაისვა ახალ ევროპულ მეცნიერებაშიც.

ამრიგად, აზიისა და ევროპის იბერიელთა ისტორიული, ეთნოლოგიური თუ ლინგვისტური დამოკიდებულების კვლევა საერთაშორისო მეცნიერულ პრობლემათა წყებას განეკუთვნება.

ძველი ბერძენი და რომაელი მწერლები ამ ორი ათასი წლის წინათ აღიარებდნენ, რომ კავკასიისა და ევროპის იბერებს შორის უთუოდ არის ნათესაური დამოკიდებულება, ოღონდ სადავოდ იყო მიჩნეული საკითხი მათი თავდაპირველი ადგილსამყოფელის შესახებ.

მოყოლებული ძვ. წელთაღრიცხვის II საუკუნიდან — ჩვ. ერის მეტეხთმეტე საუკუნემდე მრავალი ბერძენი, რომაელი, ბიზანტიელი მწერალი შეეხო ამ საკითხს. აი, ესენიც: აპოლოდორი, ვარონი, პლინიუსი, სტრაბონი, აპიანე, ევსევი კესარიელი, აბიდენი, მაქსიმე აღმსარებელი, ნიკიფორე ქსანთოპულოსი, პრისციანე, ევსტათი, დიონისე პერიეგეტი, სოკრატე სქოლასტიკოსი, სვიდა, ატალიატე, ცეცე; ამათ უნდა მივუმატოთ ძველი სომეხი ავტორი მოსე ხორენელი და სხვანი.

იბადება კითხვა: იყო თუ არა მსჯელობა ამ საკითხზე ძველ საქართველოში, იცოდნენ თუ არა ჩვენმა წინაპრებმა, რომ არსებობს მეორე იბერია დასავლეთში?

ქართული წყაროები ეჭვმიუტანლად ადასტურებენ, რომ დასავ-

ლეთის იბერიელების არსებობა ძველ საქართველოში დაბეჭილებით სცოდნიათ.

ჯერჯერობით VIII—IX საუკუნეზე უწინარესი ცნობები ამის შესახებ ჩვენს ისტორიას არ შემოუნახავს, მაგრამ ამ ხანიდან რომ ქართულ ენაზე არსებულ წერილობითს წყაროებში ლაპარაკია ესპანეთის იბერიის შესახებ, ეს კი უეჭველია.

გავეცნოთ ქართულ წყაროებს.

პირველი ცნობა დასავლეთის იბერების შესახებ მოიპოვება ბასილი კესარიელის თხზულებების უძველეს ქართულ თარგმანში. ეს არის ძეგლი, რომელიც წარმოადგენს სამეცნიერო სახელმძღვანელოს და, როგორც ასეთი, ის აფართოებდა თვალთახედვას და მისი კომენტარები მოიცავს ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო საკითხებს, რამაც განაპირობა თხზულების ფართო გავრცელება ქრისტიან ხალხთა მწერლობაში. VIII—IX საუკუნის თარგმანი დიდი ხანი არ არის, რაც აღმოჩნდა ორი ნუსხის სახით იერუსალიმის ქართული ხელნაწერების კოლექციაში, იმ კოლექციის მიკროფილმების პირთა შორის, რომლებიც ამერიკის კონგრესის ბიბლიოთეკისაგან შეიძინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სამეცნიერო ბიბლიოთეკამ.

და, აი, ამ თხზულების ადრინდელ თარგმანში, იმ ადგილას, სადაც განმარტებულია ბიბლიური კოსმოგონია, მოხსენებული არიან დასავლეთის იბერები. როგორ იქცევა ამ შემთხვევაში ქართველი მთარგმნელი? დედნისეული სიტყვა „იბერები“ ქართულად გადმოტანილი აქვს არა ისე, როგორც დედანშია — „იბერები“, არამედ ასე: „ქართველნი დასავალისანი“. აი, ეს ადგილიც: „არა იყო ზღუაჲ, რომელ არს გარეგან ლადირაჲ, და არცა შესაძრწუნებელი იგი სიღრმე, რომელსაც ვერ მიჰკადრებენ მენავენი, რომელი-იგი გარე მოადგს ჭალაკსა ბრიტანიაჲსასა და ქართველთა მათ დასავალისათა“. ამ ადგილის შინაარსი ასე შეიძლება გადმოვცეთ: თავდაპირველად ზღვა არ არსებობდა, ზღვა, რომელიც დღეს დადირის მთის ირგვლივა; არც ის შემაძრწუნებელი უფსკრული იყო, რომელსაც მეზღვაურები უფრთხიან ხოლმე, რომელიც ეკვრის ბრიტანეთის კუნძულსა და დასავლეთის ქართველებს, არამედ შემდგომ წარმოიშვა და განივრცო.

ასეა სხვა საუკუნეების ქართულ თარგმნითს ძეგლებშიც: ყველ-

გან, სადაც კი დედანში აღნიშნულია დასავლეთის იბერია, ქართულად გადმოცემულია ამგვარად: ქართველნი დასავლეთისანი (ან დასავლისანი).

ძველი ქართველი მთარგმნელების მიერ ესპანეთის იბერიის აღსანიშნავად შემოთავაზებული ტერმინი „ქართველნი დასავლეთისანი“ იმის მჭევრმეტყველური მოწმობაა, რომ ისინი ამ ფორმულით აღიარებენ აღმოსავლეთის იბერებისა და დასავლეთის იბერების ერთიანობა-ნათესაობას.

ამრიგად, უცხოელი ავტორების თხზულებათა ქართული თარგმანის ვერსიებში აშკარად გამოსჭვივის მერვე-მეთერთმეტე საუკუნეების დროინდელ საქართველოში შემუშავებული მრწამსი ორი იბერიის იგივეობის შესახებ. ეჭვს გარეშეა, ევროპის იბერების მონათვლა „დასავლეთის ქართველებად“ იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის უკუფენაა, იმდროინდელი ეროვნული შეგნების თავისებური ანარეკლია.

ეს კიდევ ცოტაა.

ძველი საქართველოს წარჩინებულ მოღვაწეებს გასჩენიათ იდეა — მოეწყოთ ექსპედიცია და გამგზავრებულიყვნენ ესპანეთში, რათა გასცნობოდნენ „დასავლეთის ქართველების“ ცხოვრებას.

ეს იყო X საუკუნეში. როგორც გიორგი მთაწმიდელი (XI ს.) აღნიშნავს, ცნობილმა ქართველმა მწიგნობარმა იოანე მთაწმიდელმა მოაწყო ექსპედიცია და თავის მოწაფეებთან ერთად დაადგა დასავლეთის გზას — ესპანეთისაკენ, „რამეთუ ასმიოდა, ვითარმედ ქართველნი არამცირდნი ნათესავნი და ერნი მკვიდრ არიან მუნ“. იოანემ ვერ მიაღწია აღთქმულ ადგილს, დიდი დაბრკოლებები შეხვდა გზაზე და უკანვე გამობრუნდა. ფაქტი თავისთავად ერთობ საგულისხმოა.

ამ მხრივ საყურადღებოა განთქმული ევროპელი მოგზაურის ჟან შარდენის მოგზაურობა საქართველოში. შარდენი თბილისში ჩამოვიდა 1672 წელს. თავის ცნობილ თხზულებაში, რომელიც თარგმნილია ევროპისა და აზიის ენებზე, შარდენი საინტერესო ამბავს მოგვითხრობს. იგი მიუწვევიათ ნადიმზე თეიმურაზ მეფესთან. შეხვედრისას, გვიამბობს ფრანგი მოგზაური, თეიმურაზ მეფემ მკითხა, როგორ ბრძანდებოა ჩემი ნათესავი — ესპანეთის

მეფე, და ძვირფასი ქვეებით მოოჭვილი თასით შეუსვამს მის სადღეგრძელო... დიდხანს ვიფიქრე იმის შესახებ, — განაგობის შარდენი, — თუ რანაირად უნდა ყოფილიყო ქართველი მეფე ესპანეთის მეფის ნათესავი და მივხვდი, რომ ეს მრავალი ავტორის აზრს ეთანხმებოდა: ესპანელები წარმოშობით იბერიელები არიან. კაპუცინებს ვკითხე, როგორ ესმის-მეთქი ეს ნათესაობა თეიმურაზს. მათ მიპასუხეს, რომ კლიმენტი მერვემ თეიმურაზისადმი მიწერილ წერილებში იგი ფილიპე მეორის ნათესავად, ხოლო იბერიელები და ესპანელები ძმებად მოიხსენიან. თეიმურაზი და მისი მემკვიდრეები ამაყოფნენ კიდევაც ამ ნათესაობით, დასძინს გამოჩენილი ფრანგი მოგზაური.

გრცლად არის საუბარი საქართველოს და ესპანეთის იბერიელთა ნათესაობაზე XVIII საუკუნის ცნობილი ქართველი მოღვაწისა და მწერლის ტიმოთე გაბაშვილის თხზულებაში, რომელსაც „მომოსლვა“ ეწოდება. გაბაშვილმა მოიარა ბევრი ქვეყანა და საშუალება ჰქონდა გასცნობოდა იმდროინდელი მსოფლიოს განათლებულ ადამიანებს. იგი ხვდებოდა კონსტანტინოპოლისა და იერუსალიმის პატრიარქებს, ფილოსოფოსებსა და მწიგნობრებს. ტიმოთეს, როგორც ფრიად განსწავლულსა და საინტერესო პიროვნებას, ყველგან დიდი პატივითა და ყურადღებით იღებდნენ. გაბაშვილი ათონის მთაზე მოგზაურობისას გაეცნო XVIII საუკუნის ერთ-ერთ უძლიერეს სასწავლო და სამეცნიერო კერას — ათონის აკადემიას და დაგვიტოვა უაღრესად საინტერესო წერილობითი ცნობები როგორც აკადემიის სტრუქტურისა და სასწავლო გეგმების, ასევე აკადემიის რექტორის — ევგენი ბულგარისის შესახებ, რომელიც ავტორია თეოლოგიური და დოგმატიკურ-პოლემიკური ხასიათის შრომებისა.

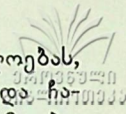
ევგენი ბულგარისისთან საუბრებში გაბაშვილმა აღძრა საკითხი ქართველთა და ესპანეთის უძველეს მკვიდრთა ნათესაობის თაობაზე. როგორც ჩანს, ტიმოთეს, XVIII საუკუნის მოღვაწეს, კარგად სცოდნია ძველად შემუშავებული აზრი ქართველ-ესპანელთა ნათესაობის შესახებ. ამრიგად, საქართველოში ჯერ კიდევ არ არის მიმჭრალი და მისუსტებული ძველი საუკუნეების გამოძახილი ევროპელი და აზიელი იბერების ნათესაობის თაობაზე. გაბაშვილის მიხედვით, „ქართველი“ და „შპანიელი“ (ესპანელი) სინონიმებია.

ასეთი შენაცვლება ეთნონიმებისა სიმბტომატურია და უთუოდ იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის ანარეკლი. ასე, მაგალითად, დიდი ქართველი მეცნიერი და მოღვაწე ამავე საუკუნისა ანტონ პირველიც (ბაგრატიონი) ივერიის ნაცვლად ხმარობს ტერმინ „სპანიას“. ქართველისა და სპანიელის (შპანიელის) სინონიმურობას ათონის აკადემიის რექტორიც აღიარებს. ჩვენთვის ისაა საინტერესო, რომ გაბაშვილის მიერ მოცემულ შეკითხვაზე ევგენი ბულგარისი აღიარებს, რომ ქართველთა და ესპანელთა ნათესაობა ისტორიულად დადასტურებული ფაქტია (ესპანელებში ბასკებ-იბერიელები იგულისხმებიან).

ასეთია ძველი საუკუნეების ცნობები ჩვენთვის საინტერესო საგანზე.

XVIII საუკუნის ბოლოს და XIX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული ბასკურისა და ქართულის, ამასთანავე, სხვა კავკასიური ენების შედარებას ხელი მიჰყვეს ევროპის გამოჩენილმა ენათმეცნიერებმა.

უწინარეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ბასკურმა ენამ საუკუნეთა განმავლობაში დიდი ცვლილებები განიცადა და ამიტომ, უნდა ვიფიქროთ, იგი ძალიან დაშორდა იმ მდგომარეობას, რომელიც შესაძლოა დაკავშირებული იყო ქართულ-კავკასიური ენების ფესვებთან. ჩვენ რომ მოგვეპოვებოდეს უძველესი ბასკური, ანდა იბერიული ენის წერილობითი ძეგლები, დაახლოებით სამი-ოთხი ათასი წლის წინანდელი, მაშინ ადვილად შევუდარებდით მათ თუნდაც ათასსუთასი წლის წინანდელი ქართული სალიტერატურო ენის მდგომარეობას და, თუ ამ ენების ნათესაობა დასაშვებად მიგვაჩნია, ჩვენს ვარაუდს უფრო მყარი საფუძველი ექნებოდა. ამიტომ ბასკური და ქართული ენების ნათესაობა დღეს არ შეიძლება მივიჩნიოთ ენათა ისეთ გენეტურ მიმართებად, რომელიც აშკარა და ხელშესახებია ზედაპირული შედარების საფუძველზე. ეს ნათესაობა უთუოდ ენის სიღრმეებში უნდა ვეძიოთ. საფიქრებელია, აქ ღრმად დაფარულ ნათესაობასთან გვაქვს საქმე და მხოლოდ ფაქიზი ანალიზი გამოავლენს ამ გეოგრაფიულად საკმაოდ დაშორებული ენობრივი ჯგუფების თავდაპირველ ერთიანობას. საფარველი, რომელშიც ბასკურ-კავკასიურის ურთიერთობა გახვეული, არ უნდა გვაფრთხილებდეს, რამდენადაც მომავალი

ჩალრმავებული ძიებები ფარდას ახდის მრავალ საიდუმლოებას, ბასკურ-კავკასიური ენების წიაღში რომ არის ჩამარხული და ჩამოღებული. ამის თქმის უფლებას ჩვენ გვაძლევს ის გარემოება, რომ დღემდის მეცნიერთა მიერ მიგნებულია არა ერთი და ორი ნათესაური ნიშნები და პარალელები, რაც შემთხვევითი არ უნდა იყოს. მაგალითად, ლაფონი გვაწვდის ოცდათხუთმეტ მორფოლოგიურ პარალელს, ულენბეკი — ორმოცდაათ ლექსიკურ შეხვედრას, ბოუდა — სამასორმოცდაათს (ამათგან ბევრი სადავოა), მარი გვთავაზობს როგორც მორფოლოგიურ, ისე ლექსიკურ დამთხვევებს (ზოგი მათგანი სავსებით გასაზიარებელია და დიდი გონება-მახვილობით აღბეჭდილი), და სხვა და სხვა.

როგორც აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა აღნიშნავს, „წარსულში იბერიულ-კავკასიურ ენებს პეტი სიახლოვე ახასიათებდა, ვიდრე ახლა ვხედავთ. ზედაპირზე სხვაობა ჩანს, სიღრმისეულ ფენებში სხვაობა მცირდება, საერთო (ერთობა) მატულობს: საერთო — ძველია, განსხვავებული — ახალი“.

აქ არ შევეუდგებით ბასკურ-ქართველური ენების ლექსიკურ-გრამატიკული შეხვედრების დახასიათებას, ვიტყვიტ მხოლოდ, რომ ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზა აღელვებდა და აღელვებს მრავალ ცნობილ ლინგვისტს როგორც ჩვენში, ისე უცხოეთში. აი, ეს მეცნიერებიც: ჰერვარსი, კლაპროთი, ფრიდრიხ მიულერი, ჰუმბოლდტი, შუხარდტი, ტრომბეტი, ულენბეკი, ვინკლერი, დიუმე-ზილი, დირი, ლაფონი, ბოუდა, მარი, შიშმარიოვი, ჩიქობავა, ბონოვსკაია, ბრაუნი, ზიცარი და სხვ.

მრავალი ნაშრომი გამოაქვეყნა ბასკურ-ქართულის კვლევის დარგში ცნობილმა საბჭოთა მეცნიერმა აკადემიკოსმა ნიკო მარმა. ის ამბობდა: „ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს ვცდილობდი გაცნობოდი ბასკურ ენას. მაშინ მე ვხელმძღვანელობდი მხოლოდ ქართველოლოგიური მონაცემებით და ვეყრდნობოდი მხოლოდ ქართული მეტყველების მასალებს“. მომდევნო წლებში მარი აგრძელებს სტუდენტობის დროს დაწყებულ მუშაობას ბასკოლოგიაში, საფრანგეთსა და ესპანეთში აგროვებს მასალებს და აქვეყნებს სპეციალურ შრომებს.

წამოყენებულია ჰიპოთეზები ძველ იბერიელთა მიგრაციის პრობლემასთან დაკავშირებით.

უწინარეს ყოვლისა გავიხსენოთ ძველი ბერძენი და რომელი ავტორების შეხედულებანი კავკასიელი და ევროპელი იბერების მოძრაობის შესახებ ისტორიულ წარსულში. ეთნიკური ჯგუფების გადაადგილების მათეული გაგება მოკლებულია დამაჯერებლობას და არ სცილდება სავარაუდო მოსაზრებების ფარგლებს.

აღმოსავლეთის იბერების მომდინარეობას პირენეის ნახევარკუნძულიდან აღიარებდნენ: მეგასთენი, ევსევი, ქსანთოპულოსი, პერიეგეტი, ევსტათი, სოკრატე სქოლასტიკოსი, ატალიატე და სხვ. პირენეის იბერების გადასახლებას საქართველოდან ვარაუდობდნენ: ვარონი, პლინიუს დიდი, პრისციანი, მაქსიმე აღმსარებელი და სხვ.

დასავლეთის იბერების (ბასკების) პირვანდელი ადგილსამყოფელის საკითხთან დაკავშირებით მიგრაციის ვარაუდს გამოთქვამდნენ ცნობილი ენათმეცნიერები და ისტორიკოსები.

ჩვენში ბასკოლოგიური კვლევა-ძიების გაღრმავებამ დაბადა აუცილებლობა, მეცნიერული კონტაქტები დაგვემყარებინა საზღვარგარეთის ბასკოლოგიურ ცენტრებთან და იმ ცნობილ სპეციალისტებთან, რომლებიც იკვლევენ ბასკების ენას, კულტურას, ისტორიას, არქეოლოგიას, ეთნოგრაფიას, ფოლკლორს, ანთროპოლოგიას და სხვ.

ამ მიზნით სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოსთან არსებულმა მეცნიერებისა და ტექნიკის კომიტეტმა 1977 წლის ივლისში ესპანეთში მიავლინა დელეგაცია, რომლის შემადგენლობაში შედიოდნენ: ამ სტრიქონების ავტორი (დელეგაციის მეთაური), პროფ. ი. ტაბაღუა და ვ. ბონდარენკო (რომანული ენების, კერძოდ, — ესპანური ენის მკოდნე, კომიტეტის მუშაკი).

დელეგაციის მივლინების ვადა განისაზღვრა ათი დღით. მას დაეკისრა მეტად საპასუხისმგებლო მიზან-ამოცანები. ეს არის ახალ პირობებში პირველი დელეგაცია საბჭოთა მეცნიერებისა და ესპანეთის სახელმწიფოში; მისი საქმიანობა უნდა წარმართულიყო, საერთოდ, საბჭოთა კავშირისა და ესპანეთის კულტურული თანამშრომლობისა და მეცნიერულ ურთიერთობათა დამყარების ასპექტებში. ამასთანავე ჩვენი ერთ-ერთი საპატიო მიზანი იყო — გავვეცნო უცხოელი კოლეგებისათვის მეცნიერული და კულტურ-

რული მიღწევები, მოპოვებული საბჭოთა საქართველოში ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 60 წლისთავზე.

დელეგაციას მადრიდის აეროპორტში შეხვდნენ საბჭოთა საელჩოს წარმომადგენლები, მეცნიერები, პრესის მუშაკები. მოგვათავსეს სასტუმრო „იმპერატრიცში“ და იმავე საღამოს მიგვიწვიეს ჩვენთვის გამართულ ბანკეტზე მადრიდის ერთ-ერთი დიდი ფირმის („საგარეო-ინვერსიული გენერალური კომპანიის“) დირექტორის ხუან გარიგეს სახლში, სადაც თავმოყრილი იყვნენ ფირმის პასუხისმგებელი მუშაკები, კულტურის მოღვაწენი, საბჭოთა საელჩოს მრჩეველები და გაზეთების კორესპონდენტები. აქ გაიმართა საუბარი ქართველი ხალხის წარსულისა და თანამედროვე მდგომარეობის შესახებ, ქართული საბჭოთა მეცნიერებისა და კულტურის განვითარების საკითხებზე, ბასკებისა და ქართველების ნათესაობის თეორიაზე და სხვ. მადრიდის ცენტრალური პრესის კორესპონდენტს ი. ტაბალუამ და ამ სტრიქონების ავტორმა მივეციით ინტერვიუ დელეგაციის მიზან-ამოცანების თაობაზე.

მადრიდში შემოგვთავაზეს დელეგაციის მუშაობის ვრცელი პროგრამა, რომელიც ძირითადად ეყრდნობოდა მეცნიერებისა და ტექნიკის კომიტეტის მიერ წინასწარ შემუშავებულ გეგმას. გამოიჩინა, რომ პროგრამის განხორციელებას მოუხდებოდა არა ათი დღე, არამედ, სულ ცოტა, ორი კვირა. მეორე დღესვე საბჭოთა საელჩომ აღძრა საკითხი ჩვენი მივლინების ვადის გაგრძელების შესახებ.

საბჭოთა საელჩო დიდ გულისხმიერებას იჩენდა დელეგაციის მიმართ და ყოველნაირად ცდილობდა, რომ ჩვენი მუშაობა ნაყოფიერი ყოფილიყო.

საბჭოთა ელჩი ამხ. ბოგოლუბოვი, რიგიანად განსწავლული ისტორიულ-ფილოლოგიურ საკითხებში, გვესაუბრება ბასკურ-ქართული პრობლემის გარშემო, მან გვითხრა, რომ კარგა ხანია დაინტერესებულია ამ თეორიით და აღგვითქვა, ყოველგვარ პირობებს შეგვიქმნიდა მუშაობისათვის. დიდ დახმარებას გვიწევდნენ საელჩოს მრჩეველები, კულტატაზე იგორ ივანოვი (დღევით ქართველი) და სხვ.

მადრიდში, უწინარეს ყოვლისა, შევხვდით ესპანეთის სამეფო აკადემიის წევრებს იოახიმ კალვაო-სოლეტოს მეთაურობით. ვავე-

ცანით აკადემიის სტრუქტურას, ვრცლად ვისაუბრეთ ჩვენთვის საინტერესო საგანზე. მე და ი. ტაბაღულამ მოკლე ინფორმაცია მივცეთ წოდეთ ქართული საბჭოთა სამეცნიერო მიმართულებების შესახებ, დავახასიათეთ ქართველი ფილოლოგების, ისტორიკოსების, არქეოლოგების, ეთნოგრაფების ძირითადი ზოგადი მიღწევები, ვისაუბრეთ სამეცნიერო ლიტერატურის გაცვლის საკითხებზე და სხვ.

ამასთანავე ვეცნობოდით მადრიდის უდიდეს წარმოება-დაწესებულებებს, ესპანეთის გამომცემლობათა გაერთიანებას, საჯარო ბიბლიოთეკას და სხვ. ყველგან დიდი გულსყურით გვეკიდებოდნენ და ჩვენი საუბრის მთავარ თემას საბჭოთა საქართველოს წარმატებები, ქართული მეცნიერების განვითარება წარმოადგენდა.

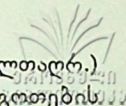
ესპანეთის ინტელექტუალურ წრეებში საკმაოდ არის შედარებული საუკუნეთა სიღრმეში შემუშავებული ვარაუდი ქართველურ-კავკასიური მოდემის ხალხებთან ბასკების დაკავშირების შესახებ.

აქვე აღსანიშნავია შემდეგი: საერთოდ, ესპანეთის პოლიტიკურ და კულტურულ წრეებში (ბასკთა ქვეყანაზე რომ არაფერი ვთქვათ) მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ბასკური წარმოშობის თანამდებობის პირები. ესენი არიან უმთავრესად გაესპანელებული ბასკები, რომელთა უმრავლესობას დედაენა დავიწყებული აქვს, მაგრამ არ შეიძლება არ გაესვას ხაზი მათს პატრიოტულ სულისკვეთებას, რაც განსაკუთრებით მკვლავნდებოდა ჩვენთან შეხვედრებისა და ურთიერთობის პირობებში; ამ დროს მათი გულწრფელობა მაქსიმალურ საზღვარს აღწევდა. ერთმა სიმბათიურმა ბასკმა (სპეციალობით ინჟინერმა), გრძნობამორეულმა, ისიც მითხრა რომ ჩვენ, ბასკები, უნათესაონი ვართ მსოფლიოში და, თუ სადღაც კავკასიაში ჩვენი მოდგმა აღმოვაჩინეთ, ეს აღტაცებას იწვევს; ამ პრობლემისადმი ინტერესის აღძვრის ფესვი ჩვენთან და თქვენთან აქ უნდა ვეძიოთ.

მთელი ჩვენი მოგზაურობა ბასკეთში, საერთოდ, აღსავსე იყო ლირიკული პასაჟებითა და ბასკ-ქართველების შესაძლო ნათესაობის იდეით გამოწვეული ემოციურობით...

ჩვენმა მასპინძლებმა მოგვატარეს ესპანეთის ძველი ქალაქები — ტოლედო, ესკორიალი, სეგოვია და სხვ., რომლებიც მადრიდის ახლომანლო მდებარეობენ.

ტოლედო (ტოლეტუმ) ძველად იბერიული ტომის — კარპეტანე-

ბის სამფლობელო იყო, რომელიც II საუკუნეში (ძვ. წელთაღრი.) რომაელებმა დაიპყრეს. VI საუკუნის შუა ხანებში ვესტგოთების სახელმწიფოს სატახტო ქალაქს წარმოადგენდა. შემდეგ აქ არაბები გაბატონდნენ. 1085 წელს ტოლედო კასტილიისა და ლეონის დედაქალაქად გამოცხადდა, 1409 წლიდან კი გაერთიანებული ესპანეთის დედაქალაქია. 1561 წელს უკვე მადრიდი მთელი ესპანეთის დედაქალაქი. XX საუკუნეში ტოლედო იქცა ძველი ეროვნული ხუროთმოძღვრების ნაკრძალად, ახალმშენებლობანი თითქმის შეწყდა და, ამრიგად, ქალაქმა შეინარჩუნა შუა საუკუნეების მკვეთრი ელფერი.

ესკორიალში განსაკუთრებულ შთაბეჭდილებას ახდენს XVI საუკუნის სასახლე, ფილიპე მეორის დროინდელი. აქვე, მონასტერში, მოთავსებულია ესპანეთის მეფეთა საძვალე. მიქელანჯელო ამ დროს ცოცხალი აღარაა, სასახლის არქიტექტურულ გაფორმებაზე კი ბევრი უმუშავიათ მის სახელოვან მოწაფეებს. ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ, ნაცვლად ბალზამირებისა, შემოულიათ გვამების მოთავსება სარკოფაგებში. ამ პროცედურისათვის საგანგებოდ გამოყოფილია ბნელი საკანი, სადაც ნეშტი იხრწნებოდა, სულ ცოტა, ათი წლის განმავლობაში. ერთი ნეშტი სამასი წლის შემდეგ გადაუტანიათ ურნაში და ისე მოუთავსებიათ სარკოფაგში.

დავათვალიერეთ სასახლის ბიბლიოთეკა, რომელიც მსოფლიოს ერთ-ერთ უმდიდრეს წიგნთსაცავად ითვლება. აქ დაცულია უნიკალური ნაბეჭდი წიგნები და ხელნაწერები. ბიბლიოთეკას საფუძვლად დასდებია ფილიპე მეორის პირადი წიგნები (რამდენიმე ათასი), მეფის ბრძანებით შექმნილი სხვადასხვა ქვეყნის სწავლულთა კოლექციებიდან. ინტერესს იწვევს იტალიაში ესპანეთის ელჩის კოლექცია, რომელიც შეიცავს უმთავრესად იტალიური წიგნებისა და იშვიათი გამოცემების ეგზემპლარებს (რამდენიმე ათასი ტომი). ამათ ემატება არაბული და ებრაული წიგნები და ხელნაწერები. არაბულ-ებრაული წიგნადი ფონდის ისტორია ასეთია: ესპანელებს ხელთ ჩაუვდიათ ხმელთაშუა ზღვაში იშვიათი წიგნებით დატვირთული მაროკოს სულთნის ორი გემი, რომელთა კაპიტანი ერთი სახელგანთქმული ბასკი მეზღვაური ყოფილა. ბიბლიოთეკაში დაცულია პერგამენტზე დაწერილი და ძვირფას ტყავ-

ში ჩასმული შესანიშნავი მინიატურებით შემკობილი ხელნაწერები. ილუსტრაციები რენესანსის ეპოქის უბრწყინვალესი ნიმუშებია და შესრულებულია რაფაელის, ლეონარდო და ვინჩის, მიქელანჯელოსა და სხვა დიდებული ოსტატების მიერ. აქვეა XIV საუკუნის ილუსტრაციები ბიზანტიის დროისა. როგორც გვითხრეს, ესკორიალის ბიბლიოთეკას მსოფლიოს უმდიდრეს ბიბლიოთეკათა შორის მეორე ადგილი უკავია ნაბეჭდი გამოცემებისა და ხელნაწერების ღირებულების თვალსაზრისით.

ი. ტაბალუა ფიქრობს, რომ ბიბლიოთეკაში შეიძლება მივაკვილიოთ მასალებს საქართველოს შესახებ. საამისო ნიშნები გამოვლინდა საუბარში, რომელიც ვაგვიმართა იქაურმა თანამშრომელმა. აუცილებელია მომავალში გადაიდგას ნაბიჯები ჩვენთვის საინტერესო ფონდების გამოსაკვლევად.

მადრიდში ექვს დღეს დავყავით და შემდეგ გავემგზავრეთ ჩრდილოეთ ესპანეთისაკენ — ბასკების ქვეყანაში, პირენეის მთების მიმართულებით.

„პირენეი“ ბასკური სიტყვაა წარმოშობით (pyren—მთა).

ბასკები კომპაქტურად ცხოვრობენ ჩრდილოეთ ესპანეთში, საფრანგეთსა და ლათინურ ამერიკაში. ისინი ძირითადად განლაგებული არიან პირენეის მთების დასავლეთ ნაწილში, კანტაბრის მთების ორივე კალთაზე და ბისკაის ყურის სამხრეთ სანაპიროზე. საფრანგეთ-ესპანეთის საზღვარი, რომელიც გადის პირენეების თხემზე, ბასკთა ტერიტორიას ყოფს ორ, არათანაბარ ნაწილად: სამხრეთის ნაწილი უფრო დიდია და მოქცეულია ესპანეთის სახელმწიფოს საზღვრებში, ხოლო ჩრდილოეთი ნაწილი საფრანგეთის სახელმწიფოშია.

ესპანეთში ბასკებს უკავიათ შემდეგი პროვინციები: ბისკაია (მთავარი ქალაქი — ბილბაო), გიპუსკოა (მთავარი ქალაქი — სან სებასტიანი), ალავა (მთავარი ქალაქი — ვიტორია), ნავარა (მთავარი ქალაქი — პამპლონა).

ესპანეთის ადმინისტრაციული დაყოფის მიხედვით ბისკაის, გიპუსკოის და ალავის პროვინციები ქმნიან ოლქს, რომელსაც ეწოდება „ბასკების ქვეყანა“, ანუ „ბასკონია“, ბასკურად — „ეუსკადი“. ეს არის ისტორიულად ჩამოყალიბებული ეროვნული მხარე ჩრდილოეთ ესპანეთში, ბისკაის ყურის სანაპიროებთან. ესპანეთ-

ში ცხოვრობს 800 ათასამდე, საფრანგეთში — 130 ათასამდე, თინურ ამერიკაში — 250 ათასამდე ბასკი.

ჩრდილოეთ ესპანეთში მოვზაურობისას, — გარდა იმისა, რომ ყოველ ქალაქში ჩვენი მასპინძლები იყვნენ გარკვეული პირები და ორგანიზაციები, — თან გვახლდნენ მადრიდის ფირმის პასუხისმგებელი მუშაკები (გენერალური დირექტორი და სხვ.), რომლებიც ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ.

პირველი ბასკური ქალაქი, სადაც ჩვენ რამდენიმე დღე დავყავით, პამპლონაა — ნავარის ცენტრი (მდებარეობს არაგონის შენაკადის მდინარე არაგის დაბლობში). პამპლონა საუნივერსიტეტო ქალაქია და წარმოადგენს ერთ-ერთ მსხვილ სამრეწველო ცენტრს (აქ განვითარებულია ქიმიური მრეწველობა, მანქანათმშენებლობა და სხვ.).

პამპლონაში ჩვენთან ერთად გამოემგზავრა ლუის სანგინო, რომელსაც დაეკისრა დღეგაციის მეგზურობა ნავარის მხარეში. სანგინო შესანიშნავი ესპანელი მოქანდაკეა, რომლის სახელი კარგად არის ცნობილი მთელ ესპანეთში. მისი ნამუშევრების გამოფენები დიდი წარმატებით სარგებლობს ევროპისა და ამერიკის დიდ ქალაქებში. მადრიდში სანგინოს სახელოსნო ჩვენ ორჯერ მოვინახულეთ; აქ წარუხოცელ შთაბეჭდილებას ახდენს მხატვრული წარმოსახვის იშვიათი უნარითა და ვირტუოზული ოსტატობით აღბეჭდილი ქვაში კვეთილობის უბრწყინვალესი ნიმუშები. ლუის სანგინომ უხვად დავგასაჩუქრა თავისი ნამუშევრების რეპროდუქციებითა და ალბომებით.

ჩვენ ბედს უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ სწორედ იმ დროს მოგვიხდა პამპლონაში ჩასვლა, როდესაც იწყებოდა მთელ მსოფლიოში ცნობილი ბასკური შვიდდღიანი (7—14 ივლისი) დღესასწაული „სან ფერმინის“ (წმინდა ფერმინის) სახელწოდებით. ამ დღესასწაულს რელიგიური სარჩული აქვს, მაგრამ იგი დროთა ვითარებაში საერთო-სახალხო. ეროვნულ დღესასწაულად გადაქცეულა, სადაც გამოვლენილია ბასკების უძველესი ადათ-ჩვეულებანი და ეროვნული ფსიქოლოგიის ნიშანდობლივი თვისებები.

სან ფერმინი გრანდიოზულობით, იმპროვიზაციით, რიტუალური ფორმების მრავალფეროვნებით და არქაული ეროვნული

სანახაობებით უნიკალური სახალხო დღესასწაულია მთელ მსოფ-
ლიოში.

ამ დღეებში ნავარაში ჩამოდის აურაცხელი ხალხი არა მხოლოდ ესპანეთის ყველა კუთხიდან — კასტილიიდან, ანდალუზიიდან, კატალონიიდან, მთელი ბასკონიიდან, არამედ ევროპის, ამერიკის, აზიის ქვეყნებიდანაც. სასტუმროები ექვსი-შვიდი თვით აღრეა დაკავებული, ქალაქის გარეუბნები მოფენილია კარვებითა და საცხოვრებელი ავტომანქანებით.

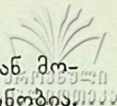
სან ფერმინის დღესასწაულზე დასასწრებად პამპლონაში ყოველწლიურად ჩადიოდა ჰემინგუეი (მის რომანში „და ამოდის მზე — ფიესტა“ მთელი პასაჟებია მოცემული პამპლონის დღესასწაულისა). დღეს ქალაქის ცენტრალურ ადგილას აღმართულია დიდი მწერლის ძეგლი, რომლის ავტორია ჩვენი მეგზური მოქანდაკე ლუის სანგინო...

პირველი თავისებურება ამ დღესასწაულისა ის გახლავთ, რომ შინ არავინ რჩება, გარდა ავადმყოფებისა და ჩვილი ბავშვებისა; მთელი ქალაქი გამოსულია ქუჩებში, სადაც თავისუფლად გავლა შეუძლებელია; სახალხო ღრეობა ღამითაც არ ცხრება, ძილი გამკრთალია, გამთენიისას აქა-იქ თუ ნახავთ ქვაფენილებზე ერთი-ორი საათით მიძინებულ ახალგაზრდებს; მთელი პამპლონა დაუსრულებელ გუგუნს მოუცავს; მოზვიმენი სან ფერმინისათვის დამახასიათებელ ტანსაცმელში არიან გამოწყობილი, ჯგუფ-ჯგუფად მოედინებიან, ძველ ბასკურ სიმღერებს ასრულებენ და გაუთავებლად ცეკვავენ; ცეკვავენ ჯგუფურადაც და ინდივიდუალურადაც.

ჰემინგუეის არ იყოს, ხალხსიმრავლეში მოჩანან მოცეკვავეთა მხოლოდ მხრები და თავები.

ბასკებს კი ცეკვა ძალიან უყვართ და განსაკუთრებით აქ მოგაგონდებათ ვოლტერის ცნობილი თქმა: ბასკები ის ხალხია, რომელიც პირენეის მთებში ცხოვრობს, — ცხოვრობს კი არა, ცეკვავს!

გამოჩენილი კომპოზიტორი, სან სებასტიანის კონსერვატორიის დირექტორი და კათედრის გამგე ფრანცისკო ესკუდერო თავის ნაშრომში ამტკიცებს, რომ ბასკურ ცეკვებს გავლენა მოუხდენია კლასიკურ ბალეტზედაც. ყოველმა სტუდენტმა იცის ორი საცეკვაო ილეთი, მომდინარე ბასკური ხალხური ცეკვებიდან, ესენია: „Pas de Basque“ და „Saut Basque“. ასევე, კლასიკური ბალეტის

„Tour en L'air“ და „Entrechate“, ბასკური ფოლკლორიდან მომდინარეობს, — სხვა ხალხების ფოლკლორისათვის ეს ილეთები უცნობია.

ამ გარემოებას თავისი ისტორიული ახსნა მოეპოვება: 1661 წელს ლუდოვიკო XIV-მ პარიზის ოპერასთან დააარსა ცეკვის სამეფო აკადემია, რომელიც უძველესია მსოფლიოში. აკადემიის საარქივო მასალების მიხედვით კი ირკვევა, რომ პარიზის ოპერის შექმნის პირველსავე წელს საბალეტო ჯგუფი შედგებოდა 25 ბასკი მოცეკვავისაგან (ესენი იყვნენ მხოლოდ მამაკაცები, — ქალები კი საერთოდ არ მონაწილეობდნენ ბალეტში, მათ ყმაწვილები ცვლიდნენ). და, საერთოდ, ბასკები ყოველთვის და ყველგან განთქმული იყვნენ, როგორც საბალეტო ნომრების უბადლო შემსრულებლები.

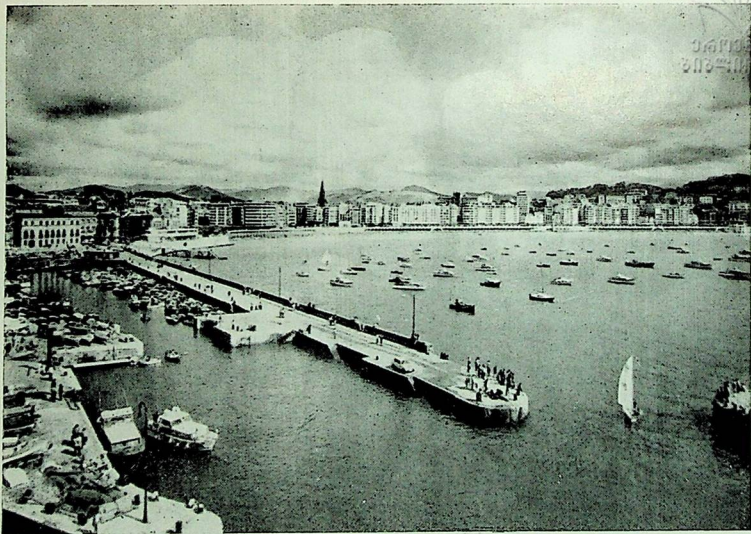
მარია სტიუარტსაც ჩამოუყალიბებია ბასკ მოცეკვავეთა ჯგუფი სასახლის კარზე ედინბურგში...

უნდა ვიფიქროთ, ამ გზით შეიჭრა კლასიკური ბალეტის სტრუქტურაში ბასკური ხალხური ცეკვების დახვეწილი ილეთები.

სტიქიური ღრეობის პარალელურად სან ფერმინის ზეიმში ყურადღებას იპყრობს ორგანიზებული დემონსტრაცია ქალაქის ცენტრალურ ქუჩებში და მოედნებზე. სასულე ორკესტრის თანხლებით მოაბიჯებენ გრიმიანი პერსონაჟები, რომლებიც განასახიერებენ ძველი ბასკეთის მმართველებს, სხვადასხვა სოციალური წრის წარმომადგენლებს. ცალკე არიან ნიღბოსნები, რომლებიც კომიკურ სიტუაციებს ქმნიან და სიუჟეტურად შეკრულ მარტივ სცენებს ასრულებენ. ამ ცერემონიაში ზოგი რამ ჩვენი ყვენობის მსგავსია.

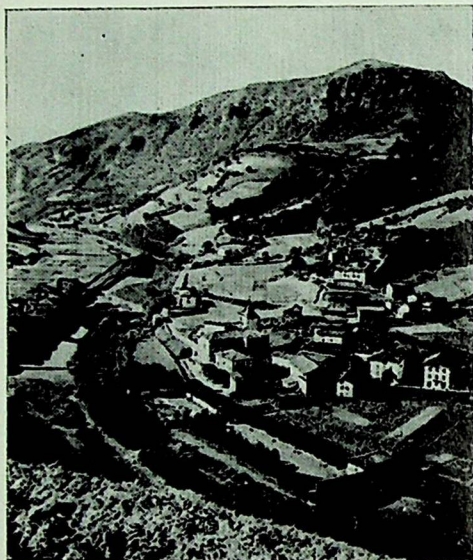
სან ფერმინის სული და გული კორიდაა — ხარებთან შერკინება, რაც ყოველდღიურად იმართება.

საერთოდ, ესპანეთში ხარებთან ბრძოლის რიტუალური პროცესების, ხარის კულტის არსებობის ძირი და ფესვი ბასკურ სამყაროს უკავშირდება. სახელგანთქმული ჩეხი მეცნიერი პროზნი ირწმუნებოდა, რომ ხარებთან შერკინება ერთგვარი გამოძახილია გილგამეშის შუმერთა გმირების ხარებთან ბრძოლის ტრადიციისა (ამ ბრძოლების სცენები სამარადყამოდ აღბეჭდილია შუმერულ-ბაბილონურ ძეგლებზე — მხატვრული განსახიერება ადამიანისადმი ხარის დამორჩილებისა). ეს რიტუალები ხმელთაშუა ზღვის გავლით შეიტანეს კავკასიელმა ტომებმა პირენეის ნახევარკუნძულ-

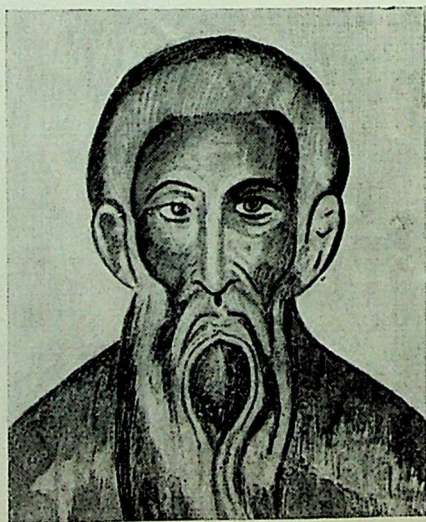

საქართველო
საზღვაო მემკვიდრეობა

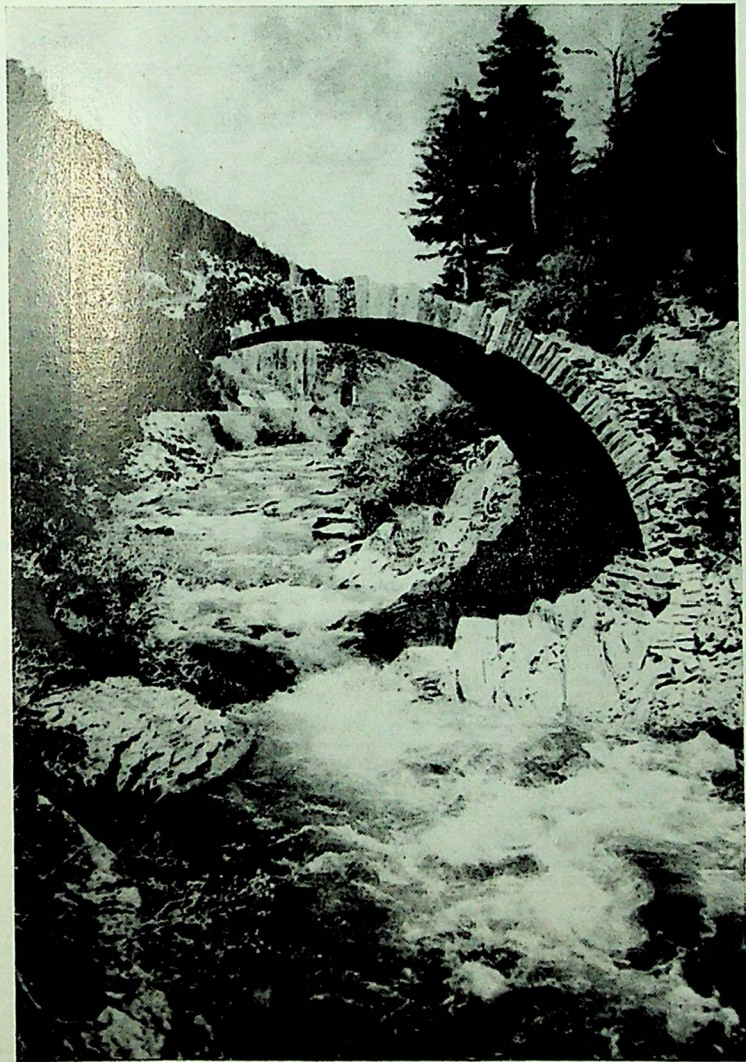
ქალაქი სან სებასტიანი, სანაპირო.

ბასკური სოფელი.

იოანე მთაწმინდელი (ათონელი), X საუკ.

ბასკური ხიდი.

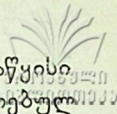
ბასკური ენის აკადემიის წევრი ხაბიერ კინტანა,
რომელიც თარგმნის „ვეფხისტყაოსანს“ ბასკურ ენაზე
(იერუსალიმში — რუსთაველის ფრესკასთან).

ზეო, — ასეთია დიდი ავტორიტეტის ვარაუდი. ბასკები კი, ჰროზნის კონცეფციით, კავკასიიდან წასული ხალხია (ბასკურ ენას იგი მიიჩნევდა კავკასიური და ქამიტური ენების ნარევე ფენომენად).

თუ დიდი მეცნიერის ჰროზნის მოსაზრება კორიდის კავკასიურ-მცირეაზიური წარმომავლობის თაობაზე სწორია, მაშინ შესაძლოა მნიშვნელობა ჰქონდეს იმ გარემოების გათვალისწინებას, რომ ამ რიტუალის უძველესი ფორმები გადმონაშთის სახით საქართველოშიცაა დადასტურებული. გავეცნოთ ქართულ ანალოგიებს.

აღიარებულია, რომ გვიანდელ ხანაში კორიდის ფორმები თანდათანობით დაიხვეწა და არისტოკრატიული ფენის გართობის ხასიათი მიეცა. აღრე კი ხარებთან თამაშის ცერემონიული აგრარულ-რელიგიური კალენდრის წლიური ციკლიდან გაზაფხულის შეხვედრისადმი მიძღვნილ დღესასწაულებში იყო წარმოდგენილი. სწორედ ამგვარი რიტუალია დადასტურებული ქართველ მთიელთა ეთნოგრაფიულ ყოფაში (ვემყარები ვ. ბარდაველიძის, ი. მეგრელიძის მასალებს, განსაკუთრებით ვ. შამილაძის სპეციალურ გამოკვლევას).

ზემო აჭარის ზოგიერთ ხეობაში ფრაგმენტულად დაცულია ე. წ. „ბულიების ჭედობის“ წესი. საბუღე ხარს საგანგებოდ უვლიდნენ და წვრთნიდნენ. ხართა შეჯიბრებისათვის გამოყოფილი ჰქონდათ სპეციალური ადგილები — მოედნები. „ბულიების ჭედობა“ ერთ კვირას გრძელდებოდა (გაეხსენოთ: ბასკეთში, პამპლონაში, კორიდა ერთ კვირას გრძელდება!). ასევე ყოველწლიურად ტარდებოდა ხარების ბრძოლა სვანეთში. მოედანს ირგვლივ გარს ერტყმოდა ხალხი, ბრძოლის წინ ხარებს არაყს ასმევდნენ, აღიზიანებდნენ და აქეზებდნენ ერთმანეთზე. ამ წეს-ჩვეულების განვითარებისა და გენეზისის თვალსაზრისით უალრესად მნიშვნელოვანია სამეგრელოს ეთნოგრაფიულ ყოფაში დადგენილი ბუღასთან აღამიანის შეჯიბრების, ე. წ. „კურულის“ წეს-ჩვეულება. მოედანზე დაბმულ ხარს ორი მამაკაცი აღიზიანებდა. ხარს ხელს ახებდნენ რქებზე, ყურებზე, წინა მხრებზე და ზურგზე. შემდეგ აუშვებდნენ ხარს და მასთან რჩებოდა ერთი მამაკაცი, რომელიც ცდილობდა იგი შეებოჭა და წაეჭვია. ხართან ბრძოლის ცერემონიალის ერთგვარი გამოძახილი შეიგრძნობა უთუოდ აკაკი წერეთლის ცნობილ მოთხრობაში „დათუნა გოცირიძე“.

საქართველოს მთიანეთში შემორჩენილი კორიდის საწყისი ფორმები ეხმიანება ხმელთაშუა ზღვის არეალში დადასტურებული ძველისძველ წეს-ჩვეულებას, რომლის განვითარების რაფინირებული და თეატრალიზებული სახეობა დღევანდელ ბასკურ კორიდაშია წარმოდგენილი. ბასკურ თეატრალურ პროცედურაში ადვილად ამოიკნობს კაცი ხარებთან ბრძოლისა და, საზოგადოდ, ხარის კულტის თავდაპირველ მაგიურ-რელიგიურ ექსტაზს.

ამ საკითხს ვერ გავალრმავებ (არ შევეხები, მაგალითად, კრეტა-მიკენის კულტურისათვის დამახასიათებელ ანალოგიურ წესებს და სხვა). აღვნიშნავ მხოლოდ, რომ ხმელთაშუაზღვეთსა და ესპანეთში გავრცელებული ხარის კულტის საკითხებს არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა. არავის ეპარება ეჭვი იმაში, რომ კორიდის ცერემონიალი დაფუძნებულია სწორედ ხარის კულტზე და იგი დასავლეთში პირენეებიდან გავრცელდა. პირენეის ნახევარკუნძულიდან (ე. ი. დასავლეთის იბერიიდან) კორიდის ცერემონიალი მემკვიდრეობით მიიღეს ამ ტერიტორიაზე მოსულმა ხალხებმა — ჯერ რომაელებმა, შემდეგ ესპანელებმა (ესპანეთიდან გავრცელდა პორტუგალიაში, სამხრეთ საფრანგეთში, გვიან — XVI საუკუნეში — ლათინურ ამერიკაში, ევროპელთა კოლონიზაციის შედეგად). „კორიდა“ ესპანური სიტყვაა (Corrida de toros, ე. ი. ხარების ბრძოლა). აქ ჩვენთვის ისაა საყურადღებო, რომ პირენეის ნახევარკუნძულზე რომაელების გაბატონებამდე ხარის კულტის სწორედ ისეთი ძველი ფორმები იყო ნიშანდობლივი, როგორც დადასტურებულია საქართველოს მთიანეთში და ხმელთაშუა ზღვის ზოგიერთ რეგიონში. ბასკონიის მთელ რიგ სოფლებში გადმონაშთის სახით დაცულია ხარის მონაწილეობა ადგილობრივ რელიგიურ დღესასწაულებში. ამ დროს ხარს, როგორც წესი, ღვინოს ასმევენ (სვანეთში კი — არაყს). ისიც საინტერესოა, რომ ხარის რქისაგან ამზადდებდნენ ღვინისა და წყლის სასმისებს (შეადარე ჩვენებური ყანწი). ესეც ხარის კულტის გადმონაშთია, როგორც აღნიშნავს მკვლევარი ხელით კარო ბაროხა. (გავრცელებული ყოფილა რომაელთა შემოსევებამდე, III საუკუნემდე ძველი წელთაღრიცხვა).

რომაელებს თურმე ძალიან მოსწონდათ ხარებთან ბრძოლის იბერიული ტრადიცია და ამ ცერემონიალს ხშირად იყენებდნენ საციკო მოედნებზე. იულიუს კეისარი პირველი იყო, რომელმაც;

რომში მოაწყო ხარებთან შერკინების სანახაობა. რომის იმპერატორ-
მა ტიბერიუს კლავდიუსმა გამართა გრანდიოზული სპექტაკლი,
რომელშიც პირენეელი იბერიელებიც იღებდნენ მონაწილეობას.
თესალიელი მხედრები ერკინებოდნენ ხარებს, ხოლო იბერიელთა
მოვალეობას შეადგენდა — პირენეელთა წესისამებრ — საგანგებო
დანიშნულების ტყავების ფრიალით მოეგერიებინათ გაშმაგებული
ხარები. ასე დამკვიდრდა ევროპაში კორიდის ტრადიცია, რომლის
ფესვები, როგორც დავრწმუნდით, ძველ იბერიელთა ყოფაში იყო
გადკმული.

ჩვენ დავესწარით კორიდის სანახაობას ორჯერ. ქალაქის გარე-
უბნიდან გამორბიან დაფეთებული ხარები ვიწრო ქუჩის გავლით სა-
ცირკო მოედნის მიმართულებით. ქუჩაზე ჩაყოლებული მრავალ-
სართულიანი სახლების აივნები სავსეა მაყურებლებით, რომლებიც
ზემოდან გადასცქერიან ამ საოცარ პროცესიას. ჩვენ მოგვათავსეს
ქალაქის ხელისუფალთა და საპატიო სტუმრებისათვის განკუთვნილ
აივანზე. ხარებს გამაყრუებელი ყიჟინითა და ჟრიაშულით მოს-
დევენ ახალგაზრდები, ისინი ერთმანეთში ირევიან და ამ ექსტაზით
შეპყრობილთა პროცესიაში ადამიანის მსხვერპლის მოწმეც გავხ-
დით. სან ფერმინის დღეებში ხარებმა ოთხი ახალგაზრდა გადათე-
ლა. მათი სურათები გაზეთებში მოათავსეს. გაზეთებში გამოქვეყნ-
და აგრეთვე ამ უკანასკნელი ოცი წლის განმავლობაში დღესასწა-
ულის დროს დაღუპული ახალგაზრდების პორტრეტები.

შემდეგ კორიდისაკენ გავეშურეთ და ვნახეთ მატადორების ბრძო-
ლა ექვს ხართან. განსაკუთრებით ისახელა თავი მატადორმა რუ-
ის მიგელ ფრანცისკომ, რომელიც მთელ ბასკონიაში დიდი სიყვა-
რულითა და პოპულარობით სარგებლობს.

ჩვენი თანმხლები მოქანდაკე ლუის სანგინო სიურპრიზების
მოყვარულია: კორიდიდან წაგვიყვანა ერთ ძველ კაფე-ლუდხანაში,
რომლის მუდმივი სტუმარი ჰემინგუეი ყოფილა, გაგვაცნო ლუდ-
ხანის პატრონი (დიდი მწერლის მეგობარი) და ერთ საკნის მსგავს
ოთახში შეგვიყვანა. აქ სანთლები ენთო და ხარებთან ბრძოლის შე-
დეგად სისხლში ამოსვრილი, დაჩოქილი მატადორი, დღევანდელი
კორიდის გმირი, ღმერთს მაღლობას სწირავდა მშვიდობით გადარ-
ჩენისათვის. ლუის სანგინომ მას ჩვენი თავი გააცნო. მეც მივმარ-
თე ორგონდეს სიტყვით სანგინოვან მატადორს, რომლის თვალებში

ამოვიკითხე მოულოდნელი სტუმრობით გამოწვეული ერთგვარი გაკვირვებაც და მადლიერებაც...

პამპლონის დღესასწაულზე დასწრებამ ბევრი რამ მოგვცა. სან ფერმინი ერთგვარი ფოკუსია, სადაც, როგორც ზემოთაც ითქვა, თავს იყრის ბასკური წეს-ჩვეულებები, ეთნოგრაფიული თავისებურებები, არქაული რიტუალური პროცესები, მუსიკალური ფოლკლორის მრავალფეროვნება, ხალხური პლასტიკური ხელოვნების ნაირნაირი ფორმები, ეროვნული ფსიქოლოგიისათვის დამახასიათებელი დეტალები. შევხვდით სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენლებს და ა. შ.

სამწუხაროდ, დღესასწაულმა ხელი შეგვიშალა და არ შედგა წინასწარ დაგეგმილი შეხვედრა პამპლონის უნივერსიტეტში, მაგრამ მაინც მოხერხდა გაგვეცნო ნავარის რამდენიმე მეცნიერი და კულტურის მოღვაწე.

მიგვიწვიეს გამოჩენილი ბასკი მხატვრის ეშაურის სახელოსნოში, სადაც გამოფენილია შესანიშნავი სურათები და სკულპტურული ნამუშევრები. ეშაური ორიგინალური მხატვარია, უმთავრესად პეიზაჟისტი. მან გვითხრა, რომ იზიდავს „მარადიული თემები, წარმავალს კი ყურადღებას არ აქცევს“, ამიტომ მის შემოქმედებაში გამორიცხულია კონკრეტული სიტუაციების, „კონკრეტული პეიზაჟების“ ასახვა. აღამიანი კი მხატვრის სურათებში, როგორც წესი, წარმოდგენილია ბუნების ფონზე, როგორც მისი ნაწილი, იგი უსააკოა და არც სქესის ნიშნებითაა აღბეჭდილი. ეს პრინციპი დასაბუთებული ყოფილა მხატვრის თეორიული ხასიათის წერილებშიც. ეშაურიმ დაგვასაჩუქრა თავისი ქმნილებების რეპროდუქციებით. ინტერესმოკლებული არ არის, რომ მან ყურადღება გაამახვილა ჩემი და თავისი გვარის დაბოლოებათა—ური—მსგავსება—ერთიანობაზე. სხვათაშორის, ამ საკითხს პირველად შეეხო პროფ. მანუელ დე არანგი გაზეთ „ნორტე ექსპრესისათვის“ დაწერილ წერილში (ამ სტატიის ნაწყვეტები დაიბეჭდა ჟურნალში „Техника молодежи“, № 6, 1975 წ.). აქ ნათქვამია: „შეუძლებელია ყურადღება არ მივაპყროთ იმ ფაქტს, რომ მრავალი ბასკური გვარი იდენტურია ქართული გვარებისა, როგორიცაა, მაგალითად, ერისთავი, ლოლუა, ნოდია. ასევე ადეკვატურია ური-ზე (ქართულში: „ური“. შ. ძ.) დაბოლოებული გვარები—ხუბულური, ინაური, ოჩია-

ური და სხვ“. (შეადარე ბასკური გვარები: იბარური, ეშაური და მრ. სხვა. შ. ძ.).

პროფ. მანუელ დე არანეგი ბასკების ქვეყნის მოყვარულთა საზოგადოების თავმჯდომარეა, კორტესის ყოფილი დეპუტატი, ცნობილი „თავისი ინტერესებითა და სიმპათიით საბჭოთა კავშირის მიმართ“. იგი, როგორც საპარლამენტაშორისო კავშირის წევრი, მონაწილეობას იღებდა ჰელსინკის კონფერენციის მომზადებაში.

როგორც გაზეთები იუწყებოდნენ, მანუელ დე არანეგი ესპანურად თარგმნის ამ სტრიქონების ავტორის რუსულ ენაზე გამოცემულ წიგნს, რომელიც მისთვის მოსკოვში ყოფნის დროს მიუცია სსრკ უმაღლესი საბჭოს ეროვნებათა საბჭოს თავმჯდომარეს (ამ წიგნში საუბარია ბასკურ-ქართული ურთიერთობის საკითხებზე-დაც). აღრე ჩვენ მიწერ-მოწერაც გვქონდა ერთმანეთთან.

... დავტოვეთ ნავარის პროვინცია და გავემართეთ გიბუსკოს პროვინციის მიმართულებით. ჩრდილოეთისაკენ ბუნება უფროდაუფრო წარმტაცია და ჩვენი ქვეყნის იერის მატარებელი.

აგერ გურია-იმერეთი, აგერ რაჭა-ლეჩხუმი, აგერ სვანეთი, აგერ კახეთი...

პირენეის თვალშეუდგამი მთა-კლდეები ზვიადია და ალაგ-ალაგ მეტად პირქუში, ჩანჩქერების სიუხვით დამშვენებული.

საქართველოსა და ბასკეთის ბუნების მსგავსებამ თავის დროზე აკად. ნ. მარს შემდეგი სიტყვები წარმოათქმევინა („პირენეების გურიიდან“, 1927 წ.):

„არაფრით არ მჯეროდა, რომ ჩვენს დროში შეიძლება სასწაულები მოხდეს, მაგრამ ერთი ასეთი სასწაული ნამდვილად მოხდა... როდესაც პარიზიდან სამხრეთ საფრანგეთისაკენ, პირენეებისაკენ, გავემგზავრეთ, ჩვენ სასწაულის წინაშე აღმოვჩნდით... აღმოვჩნდით კავკასიაში, გურიაში, ე. ი. ჩემს სამშობლოში... როდესაც ტარდეცში აივანზე ადგილობრივ კილოკავს ვსწავლობდი, ვერ ვიშორებდი ფიქრს, რომ ქვემოთ მოჩხრიალე მთის მდინარე ჩემი მშობლიური სუფსაა... განსაკუთრებით გაგვაოცა ცერცვისნაირი პარკოსნის მარცვლის, — რომელსაც გურულად ხანჭკოლას უწოდებენ, — კულტივირებამ ამ მიდამოში... აქ ჯერ კიდევ ახსოვთ, როგორ აღიოდა ვაზი ხეზე, სრულიად ისე, როგორც ჩვენთან, გურიაში, ვაზის ეს ჯიში შემდეგ გამოღვენა დაბლარმა ვაზმა. აქაც,

როგორც გურიაში, ბაგირისათვის იყენებენ დაგრეხილ ვაზს, რომელსაც გურიაში წირებს უწოდებენ“.

გულდასმით ვათვალიერებთ ზასკების კარმიდამოებს. ლუის სანგინო ამ მხარეს კარგად იცნობს და მანქანას აჩერებს უმთავრესად შუა საუკუნეების იერის მატარებელ დასახლებებში.

შიგადაშიგ შეიძინევა არქაული ნაგებობანი. ნ. მარმა ყურადღება მიაქცია იმ გარემოებას, რომ მთელ ბასკეთში ქართული ელფერის მატარებელია „სამეურნეო ნაგებობანი, არქიტექტურა... ბასკური ქრისტიანული სალოცავების დაარსების ისტორია ისე ჰგავს ეკლესიების აგებისა თუ გადაკეთების ისტორიას საქართველოში, მაგალითად, მოწამეთაში, ან თვით გურიის ნაწილში, მაგალითად, შემოქმედის მონასტერში, რომ ამ ლეგენდების საერთო წყაროს არსებობა არავითარ ეჭვს არ იწვევს. ამ წყაროს ყოველთვის ქრისტიანული ლეგენდა კი არ უდევს საფუძვლად, არამედ ხშირად მისი წარმართული პირველსახე... ბასკურ ეკლესიებს რომ ეუყურებთ, თავი იმერხევეში გვგონია... ხიდები იმერხეულის და უფრო მეტად სვანურის მსგავსია“.

ჩვენი მეგზური თუმცა ესპანელია, მაგრამ კარგად იცის ბასკური სიმღერები, გზადაგზა მღერის და ზოგ მელოდიაში თითქოს ქართულ ჰანგებს, ქართული სიმღერის მიმოქცევებს ამოიცნობთ. მაგალითად, ერთი ბასკური სიმღერა (ეწოდება „მთის სიმღერა“) იმდენად ჰგავს ჩვენებურ „ოროველას“, რომ ავყევი და ხმა შეგუწყვე ჩვენს მოხალისე მომღერალს. ლუისი ვერასგზით ვერ დავარწმუნე, რომ მის მიერ შესრულებული ბასკური სიმღერა პირველად გავიგონე. ცხადია, ამ სიმღერებში დამთხვევა არ არის, მაგრამ რაღაც შორეული საერთო კილო რომ შეიგრძნობა, ეს კი უეჭველია.

ქართულ და ბასკურ სიმღერებში ერთგვარი სიახლოვე ნ. მარსაც შეუძინევა საფრანგეთის ბასკეთში. ზემოთ დასახელებულ ნაშრომში ნათქვამია, რომ ბასკებს „გურულების მსგავსი“ მანერები აღმოაჩნდათ „ბურთის თამაშში, სიმღერაში, მუსიკაში“.

ქართულ-ბასკური სიმღერების ნათესაობის პრობლემა უკავშირდება ვარაუდს ქართული პოლიფონიის ნათესაობის შესახებ ძველ ევროპულ პოლიფონიასთან. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა გერმანელი მუსიკათმცოდნის პროფ. ზიფერიდ ნადელის წიგნი „ქართული სიმღერები“ („Georgische Gesänge“,

1933, ბერლინი). იხ. აგრეთვე ივ. ჯავახიშვილის „ქართული მუსიკის ისტორიის საკითხები“ (1938, გვ. 30—31).

ცნობილი მკვლევარი მარიუს შნაიდერი კაპიტალურ ნაშრომში „მრავალხმიანობის ისტორია“ (ტუტცინგი, 1969) სპეციალურ თავს უძღვნის ევროპული და არაევროპული პოლიფონიის არქაულ კერებს და ერთ-ერთ ასეთ კერად მას ქართული ხალხური მრავალხმიანი მუსიკა მიაჩნია.

ბასკურ-ქართული მუსიკალური ფოლკლორის საკითხებს ეხება პროფ. ვ. გვახარია ქართულ და სხვა ენებზე გამოქვეყნებულ სტატიებში.

პროფ. შ. ასლანიშვილი წიგნში „ნარკვევები ქართული ხალხური სიმღერების შესახებ“ (1954) გვარწმუნებს, რომ გარდა ზოგადი სტრუქტურული პარალელიზმისა, პირენეის ნახევარკუნძულის სიმღერებისა და ქართული პოლიფონიური წყობა ამჟღავნებს მრავალ საერთო ინტონაციას მელოდიკაში. ამის კლასიკური ნიმუშია კატალონიურ-ბასკური „ნანა“, რომელიც არა მხოლოდ ინტონაციურად იპყრობს ყურადღებას თავისი სრულიად განსაკუთრებული სტრუქტურით, არამედ იგი ტექსტულურადაც ემთხვევა ქართულში დადასტურებულ აკვნის „ნანას“ ვარიაციებს. პროფ. შ. ასლანიშვილის სიტყვით, „ჩრდილოეთ ესპანეთისა და საქართველოს ხალხური სიმღერების მსგავსებას ადასტურებს არა მარტო ქართული სიმღერის — „ბუნდოვან გულსა“ განსაცვიფრებელი მსგავსება ჩრდილოეთ ესპანეთის სიმღერასთან — „ტოროლა“, არამედ აგრეთვე საბჭოთა ეთნოგრაფის ტოლსტოის სტატიაში — „ესპანური ხალხური მუსიკა“ მოყვანილი სიმღერები და საკრავი ჰანგები, რომელთა სიახლოვეც ქართულ ხალხურ სიმღერასთან არავითარ ეჭვს არ ბადებს“ (გვ. 160). ავტორი აანალიზებს, ერთი მხრივ, სიმღერას — „ნათელი მთვარე“, რომელიც „ინტონაციურად წარმოადგენს ერთხმიან გლეხურ სიმღერას“ და, მეორე მხრივ, სიმღერას — „სიგედილია“, რომელიც „გიტარის თანხლებით სრულდება, პარალელური ტერციების თანამიმდევრობით, კილოს ცვალებადი საფეხურებით (დო და დოდიეზი) და ასევე ჰარმონიული მიმდევრობით უახლოვდება საქართველოს ხალხურ სიმღერას“.

ამრიგად, მკვლევარის დასკვნით, „იავ-ნანას ვარიანტის მელოდია შემონახულია ჩრდილოეთ ესპანეთში“. და ბოლოს: „თუკი მეც-

ნიერებაში ზუსტად არ არის დადგენილი, თუ როდის მოსახლეობდნენ ჩრდილოეთ ესპანეთის ხალხები მათ მიერ ამჟამად დაკავშირებულ ტერიტორიაზე, სამაგიეროდ, ეჭვს გარეშეა, რომ ეს უნდა მომხდარიყო უძველეს ხანაში... ეს მელოდია უძველეს ხანაში წარმოიშვა — მაშინ, როდესაც ქართველ ხალხს მკიდრო კულტურული ისტორიული ურთიერთობა ჰქონდა იმ ხალხებთან, რომელთა ყოფაშიც არის გავრცელებული „იავ-ნანას“ და „ბუნდოვან გულსას“ მელოდიის ვარიანტები, ე. ი. წინა აზიის კულტურის ბატონობის ხანაში; ... „იავ-ნანას“ და „ბუნდოვან გულსას“ ტიპის მელოდიები ქართული ხალხური მუსიკის ძირითად ფონდს წარმოადგენენ“ (გვ. 162—163).

დაუფრთხედთ ისევ ქართული „ოროველასა“ და ბასკური „მთის სიმღერის“ ეჭვმიუტანელ მსგავსებას. ამ პარალელისათვის მნიშვნელობა აქვს იმის აღიარებას, რომ ქართულ ფოლკლორში „ოროველა“ განეკუთვნება ისეთ სიმღერებს, რომლებიც ხასიათდებიან ყველაზე მკვეთრად გამოვლენილი არქაული სტრუქტურული ნიშნებით და თარიღდებიან წარმართული ხანით. „სიმღერების — „ურმულის“, „ოროველას“, „კალოურის“ და სხვათა სიძველის შესახებ სიმღერის აგებულება მეტყველებს“ (პროფ. შ. ასლანიშვილი). პროფ. დ. არაყიშვილი ამ სიმღერებს, როგორც ერთხმიანობის სტრუქტურის შემცველთ, მიაკუთვნებს უძველეს სიმღერათა ჯგუფს.

სიმპტომატურია, რომ ბასკურ მუსიკალურ ფოლკლორს ისეთი ქართული სიმღერები უკავშირდება, რომლებიც ყველაზე ძველი ფორმაციისა და არქაიზაციის გამოკვეთილი იერის მატარებელია („იავ-ნანა“, „ოროველა“, „ურმული“ და სხვ.). საკითხი ჩაღრმავებულ ძიებას მოითხოვს.

შევადაროთ ბასკური და ქართული „ნანას“ ტექსტები ერთმანეთს: 1. „დაიძინე, ჩემო შვილო, დაიძინე ჩემო სულო, დაიძინე, თვალის ჩინო დილამდის, ნანინა, ნანა, ნანინა“ (ბასკური), 2. „დაიძინე, ჩემო შვილო, დაიძინე პატარავ, დაიძინე ჩემო გვრიტო, ნანინა, ნანა, ნანინა“ (ქართული). გარდა შინაარსობრივი მსგავსებისა, მისამღერის დაბოლოება („ნანინა, ნანა, ნანინა“) ორივე ენაზე სავსებით ერთნაირია (Мануель де Фалья, «Семь испанских народных песен», Москва, 1933; ფ. ზანდუკელი, „ქართული საბავშვო ფოლკლორის საკითხები“, 1977, გვ. 38).

ბასკები გარეგნულად ძალიან ჰგვანან ქართველებს. კავკასიის აბორიგენული მოსახლეობის გენეზისი უშუალოდ უკავშირდება ხმელთაშუაზღვისპირული რასის წარმომავლობის საკითხს, რასაც პირველხარისხოვან მნიშვნელობას ანიჭებენ ბასკურ-კავკასიური თეორიისათვის. ფრ. ენგელსი დასაველეთ ევროპის თავდაპირველი მოსახლეობის ისტორიული საკითხების კვლევის დროს ყურადღებას მიაქცევს პალეოანთროპოლოგიურ მონაცემებსაც და აღნიშნავს, რომ დაბალი შუბლი, არწივისებური ცხვირი, დახვეწილი ყვრიმალეები და სუსტად განვითარებული ყბები მიგვანიშნებენ იბერიულ რასას, რომლის წარმომადგენლები ბასკები არიანო. ბასკონიაში აღმოჩენილია თავის ქალები, რომლებიც მეცნიერთა დასკვნით, „აშკარად გამოსახული კავკასოიდური რასის ტიპისაა“ (III ათასწლეული ძვ. წ.).

დამახასიათებელია, რომ ბასკონიაში ამბობენ: „სასტუმროში შედის კაცი. პასპორტს სთხოვენ. — რად გინდათ პასპორტი (მიუთითებს არწივისებურ ცხვირზე)? მე ბასკი ვარ!“

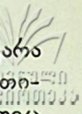
თავად ბასკები კი გვეუბნებიან: „არ გაგიკვირდეთ, თუ ვინმე უცხოელმა მოგმართოთ—ესა და ეს ქუჩა მიმასწავლეთო,—უთუოდ ბასკებად მიგიჩნევენ!“

დავიმოწმებ ბასკი ქალის მარტინა მინტეგი ბილბაოს სიტყვებს: „ბასკები გარეგნობით ძალიან ჰგვანან ქართველებს. მეც საქართველოში ქართველ ქალში ვერ მარჩევენ“ („ჩემი ბასკეთი“, თბილისი, 1972).

... ჩავალწიეთ ზღვის სანაპიროზე მდებარე უმშვენიერეს ბასკურ ქალაქში — სან-სებასტიანში („წმინდა სებასტიანი“. თვითონ ბასკები ასე უწოდებენ: „დონოსტია“. „დონ“ — წმინდა, „ოსტია“ მიღებულია საკუთარი სახელის „სებასტიანის“ ფონეტიკური სახეცვალებით). ეს ქალაქი ესპანეთის ტურისტული ცენტრია (დიდ შემოსავალს აძლევს სახელმწიფოს).

სან-სებასტიანში ჩვენი მეგობარი მოქანდაკე ლუის სანგინო გამოგვემშვიდობა და ის შეცვალა მადრიდიდან საგანგებოდ ჩამოსულმა ხოსე ანტონიომ, მადრიდის ფირმის ერთ-ერთმა მეთაურმა (თან ახლდა მეუღლე, მადრიდის ტელევიზიის დიქტორი).

ამ ქალაქში ცხოვრობს ბასკური ენის სამეფო აკადემიის რამდენიმე წევრი, რომლებსაც მადრიდიდან შეატყობინეს ჩვენი ჩამოსვლა. მათთან შეხვედრა და გულითადი საუბრები ნაყოფიერი და სა-

სარგებლო აღმოჩნდა ჩვენი მიზნებისათვის. საფუძველი ჩაეყარა მათთან ჩვენს მომავალ მეცნიერულ თანამშრომლობას და ურთიერთობის დამყარებას. აკადემიის წევრი ა. სარატაინი, რომელიც ავტორია მნიშვნელოვანი გამოკვლევებისა ბასკურ ენათმეცნიერებაში, გვესაუბრა ბილინგვიზმის (ორენოვნების) თეორიულ და პრაქტიკულ საკითხებზე.

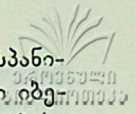
ბილინგვიზმის პრობლემა ამჟამად ფრიად აქტუალურია ესპანეთში, ბასკებისათვის ორენოვნებასთან დაკავშირებული საკითხების მოგვარებას სასიცოცხლო მნიშვნელობა აქვს. ამ საგანზე გამოქვეყნებულია საინტერესო გამოკვლევები, ლექსიკონები, საინსტრუქციო ხასიათის მითითებანი და სხვ.

ვესტუმრეთ გიბუსკოს ოლქის უზარმაზარ საბანკო გაერთიანებას (დაარსებულია 1896 წელს), რომელიც აფინანსებს და ხელმძღვანელობს ბასკონიის ამ დიდი პროვინციის საგამომცემლო ორგანიზაციებსაც.

ღირექტორი დიდი პათოსით გვიამბობდა იმ წვლილის შესახებ, რომელიც შეაქვს დაწესებულებას ბასკური ლიტერატურისა და, საზოგადოდ, ბასკოლოგიის აღორძინებაში. მან აღნიშნა, რომ დიდ ყურადღებას უთმობენ განსაკუთრებით ორენოვანი დარგობრივი ლექსიკოგრაფიული ნაშრომების პუბლიკაციებს. გვიბოძა ამ დაწესებულების მიერ გამოქვეყნებული წიგნები, მათ შორის მდიდრულად გამოცემული „ადამიანის ცხოვრება. ორენოვანი ანატომიური ატლასი“, ორიგინალური პრინციპით შედგენილი ვეებერთელა წიგნი. ისიც დასძინა, რომ გადაწყვეტილია სან-სებასტიანში გადმოყვანილ იქნეს სამუშაოდ სალამანკის უნივერსიტეტის პროფესორი ლუის მიჩელენა, დიდი ბასკოლოგი, რომელიც სათავეში ჩაუდგება ბილინგვიზმის საფუძველზე შედგენილი წიგნების გამოცემის საქმეს.

ბასკური ენის სამეფო აკადემიის თანამშრომელთა თანხლებით დავათვალიერეთ სან-სებასტიანის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული სახელმწიფო მუზეუმი, რომელიც წარმოადგენს ბასკური სიძველეების ამსახველ ყველაზე დიდ კერას მსოფლიოში. მუზეუმი მოთავსებულია XVI საუკუნეში აგებულ შესანიშნავ შენობაში.

ვისაც სურს შეისწავლოს უძველესი ბასკური ყოფის რეალიები სრულად და მთელი სიღრმით, აქ განლაგებულ მრავალფეროვან და უმდიდრეს ექსპონატებზე უნდა აწარმოოს მეცნიერული დაკ-

ვირეებები. საქმე ისაა, რომ დროთა ბრუნვით წაშლილი და ესპანი-
ზაციის მძლავრი პროცესების წყალობით აღმოფხვრილი ძველი იბერ-
იული ცივილიზაციის გადმონაშთები საძებარია დღევანდელ ბას-
კურ სინამდვილეში და მათ პირველსახეს მეცნიერული ანალიზი
თუ გამოავლენს. ამ თვალსაზრისით სან-სებასტიანის მუზეუმს
პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება, რამდენადაც აქ დაცუ-
ლი ისტორიული, არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული მასალა სრუ-
ლად მიგვანიშნებს და აღბეჭდავს ბასკური სამყაროსათვის დამახა-
სიათებელ რეალიებს.

ჩამოვიტანეთ მუზეუმის აღწერილობა-ილუსტრაციები, კაპიტა-
ლური წიგნები, რომლებიც ჩვენს ქართველოლოგებს საფუძვლიან
შთაბეჭდილებას შეუქმნის მუზეუმის კოლექციებზე და ქართულ
სინამდვილესთან ზოგიერთი საგულისხმო პარალელის გატარების
შესაძლებლობას მისცემს.

მუზეუმის დათვალიერებისას ჩვენ გარკვევით შევნიშნეთ ანა-
ლოგიები, მაგრამ აქ სიტყვა ეთნოგრაფებსა და არქეოლოგებს
ეკუთვნით.

ვიტყვი მხოლოდ, რომ ზოგი რამ მართლაც საცნაურია და შო-
რეული მსგავსების ნიშნით აღბეჭდილი. ძველი დარბაზის ტიპის
საცხოვრებელი სახლების მოწყობილობანი, სვანურ-რაჭული და
მოხეურ-მთიულური „საუფროსო სკამი“ (საკურცხალ, სამარტო
შკამი...), კერიისა და მისი ატრიბუტების იერი, არქაული ეროვნუ-
ლი ტანსაცმელი და მორთულობანი (ნამეტურ ხევესურულის სახეო-
ბისა), ეზო-კარის ნაგებობანი და მრავალი სხვა, ერთად აღებული,
მტკიცე საფუძველს უქმნის რემინისცენციებს და მასალის შედარე-
ბითი შესწავლისაკენ წარმართავს ჩვენს გულისყურს.

ასევე დაკვირვებისა და შესწავლის ღირსია მუზეუმში გამოფე-
ნილი არქეოლოგიური გათხრების გზით მოპოვებული საგულისხმო
კითხვების აღმძვრელი მასალა, კერძოდ, დოლმენების ნიმუშები.
საინტერესოა უძველესი სამარხების (აკლდამების), ანუ დოლმენე-
ბის გარკვეული ტიპის არსებობა, ერთი მხრივ, პირენეის ნახევარ-
კუნძულზე და, მეორე მხრივ, კავკასიაში, რაზედაც ყურადღება გა-
ამახვილეს საბჭოთა არქეოლოგებმა (ვ. მარკოვინი, ო. ჯაფარიძე.
ბ. კუფტინი კავკასიურ მასალას მჭიდროდ უკავშირებდა ხმელთა-
შუაზღვისპირეთის შესაბამის ძეგლებს). როგორც გვარწმუნებენ,
პირენეის ნახევარკუნძულის ადრეული დოლმენები განსაკუთრებით

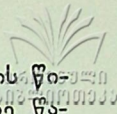
უახლოვდებიან კავკასიურ ძეგლებს. ამ ტიპის დოლმენები ინვენტარის ხასიათითაც ემსგავსებიან ერთმანეთს. ფიქრობენ, რომ კავკასიის უძველესი დოლმენები ბასკების ადგილსამყოფელის ძეგლებთან პოულობს გასაოცარ სიახლოვეს.

შვიზღვისპირეთის მეგალითური კულტურის დაკავშირება ბასკურ სამყაროსთან, ცხადია, მოითხოვს ჩაღრმავებულ ძიებებს და, საერთოდ, არქეოლოგიური გათხრების ფართო მასშტაბით გაშლას.

არქეოლოგმა ფუსტემ 1965 წელს ბასკეთში გათხარა 5000 წლის წინანდელი სპილენძის საბადო, სადაც აღმოჩნდა ზვავის შედეგად დაღუპულ ადამიანთა ჩონჩხები. რიგიანად არის შენახული ორმოცამდე თავის ქალა. ფუსტეს დასკვნით, ისინი განეკუთვნებიან ე. წ. „კავკასოიდური რასის გვიანდელ ვარიანტს“. ამ აღმოჩენების საფუძველზე არქეოლოგიური საზოგადოების პრეზიდენტი მალუკარ დე მოტი აღნიშნავდა, რომ ენეოლითურ ხანაში ესპანეთი „იზიდავდა კავკასიური წარმოშობის ადამიანებს, რომელთა კულტურა დაკავშირებულია ლითონის დამზადების ხელობასთან“. ფრიად სიმპტომატური გარემოებაა: ქართველური ტომები ხომ ცნობილი იყვნენ, როგორც მეტალურგიული კულტურის მატარებლები (უახლეს გამოკვლევათაგან აქ დავასახელებ დ. ხახუტაიშვილის ნაშრომს: „რკინის მეტალურგიის ჩასახვა-განვითარების პირველადი ცენტრების საკითხისათვის“).

უძველესი კავკასოიდური ბრახციფალების სამარხები ყოველთვის დაკავშირებული იყო სპილენძის მოპოვების კულტურასთან.

და როდესაც თანამედროვე სპეციალისტები ჩრდილოეთ ესპანეთის ტერიტორიაზე ახალი არქეოლოგიური მასალების აღმოჩენასთან დაკავშირებით აღიარებენ, რომ ენეოლითურ ხანაში ჩრდილოეთ ესპანეთში აშკარად შეიმჩნევა კავკასიელების კვალი, კავკასიელებისა, რომლებიც მეტალურგიული კულტურის მატარებელი იყვნენ, და ამ კონტექსტში იმოწმებენ, კერძოდ, სპილენძის დამუშავების ტექნოლოგიას, არ შეიძლება არ მოგვავაზონდეს 1920 წელს აკადემიკოს ნ. მარის მიერ წამოყენებული ანალოგიური დებულება, გამოთქმული სრულიად კატეგორიულად და ავტორისათვის დამახასიათებელი სიმკვეთრით. მაშინ, ალბათ, ნ. მარს ეჭვი არ შესდიოდა იმაში, რომ არქეოლოგიური გათხრები მომავალში ადევრატურად დაადასტურებდა მის მეცნიერულ წინასწარხედვას.

აი, რას ამბობდა ნ. მარი ამ ნახევარ საუკუნეზე მეტი ხნის წინათ ნაწარმოებში, რომელიც დაიბეჭდა ქ. ლაიფციგში და აღრე წაკითხული იყო მოხსენებად რუსეთის მატერიალური კულტურის ისტორიის აკადემიის საერთო კრებაზე¹ (სიტყვა ეხება საქართველო-კავკასიიდან უხსოვარ დროს გარკვეული ეთნიკური ჯგუფების გამგზავრებას დასავლეთისაკენ):

„როდესაც ვლადიკავობთ იაფეტიდების (ე. ი. ქართველურ-კავკასიური მოდგმის ხალხების) მიერ დასავლეთის კულტურაში შეტანილ წვლილზე“ მეტალურგიის დარგში, უნდა ვიცოდეთ, რომ ისინი დახელოვნებული იყვნენ ლითონის დამზადების ტექნოლოგიურ პროცესებში, და ეს „ცოდნა გამომდინარეობდა მათი ეთნოკულტურული ცხოვრების ხასიათიდან“. დროთა ვითარებაში შეიქმნა ახალი წილისეული მადნების „მოპოვების მოთხოვნილება, რაც აიძულებდა იაფეტიდებს აყრილიყვნენ და დასდგომოდნენ შორეულ გზას გარკვეული მიმართულებით. იაფეტიდები, ეს ხალხები-მეტალურგები (народы-металлурги)“, ეჭვს გარეშეა, საჭიროებდნენ ლითონს, უწინარეს ყოვლისა, თავიანთი ტომობრივი მეურნეობის (მეტალურგიის. შ. ძ.) სხვადასხვა დარგის განვითარებისათვის, განსაკუთრებით მიწათმოქმედებისათვის, და მშობლიურ ქვეყანაში მადნეულობის გამოლევის, ანდა ამ მადნეულობის ტექნიკური თვისებების უვარგისობის გამო მიეშურებოდნენ დასავლეთის მიმართულებით ახალი მადნეულობის მოსაპოვებლად, ისე როგორც მწყემსების მომთაბარე ტომები მიეშურებიან ახალი საძოვრებისაკენ. ეს იყო არა ხალხთა დიდი გადასახლების, არამედ იაფეტური (ქართველურ-კავკასიური. შ. ძ.) ტომების განბნე-

¹ ინტერესმოკლებული არ იქნება მკითხველისათვის შემდეგი ცნობა.

ეს აკადემია (რომლის პრეზიდენტიც აკად. ნ. მარი იყო) ნ. მარის პროექტით რუსეთის არქეოლოგიური კომისიის ბაზაზე შეიქმნა და მას — მარის წინადადებაზე — დაერქვა „სახელმწიფო მატერიალური კულტურის აკადემია“. სახალხო კომისარათა საბჭოს 1919 წლის 18 აპრილის დადგენილებით ეს დიდი დაწესებულება შეუდგა ნაყოფიერ მუშაობას. ვ. ი. ლენინმა ნ. მარის მიერ მოწოდებულ სახელწოდებას დაუმატა სიტყვა „ისტორია“ და, ამრიგად, ჩამოყალიბდა „სახელმწიფო მატერიალური კულტურის ისტორიის აკადემია“. ნ. მარი შემდგომ აღნიშნავდა, რომ ვ. ი. ლენინის მიერ მოცემულ შესწორებას დიდი მეთოდოლოგიური მნიშვნელობა ჰქონდა, რამდენადაც სიტყვა „ისტორიის“ დამატებამ განსაზღვრა ახალი სამეცნიერო ცენტრის გზი და მიმართულება.

ვის, ცალ-ცალკე დასახლებების ეპოქა... იაფეტიდები მიდიოდნენ, ცალ-ცალკე სახლებოდნენ და საბოლოოდ ეფუძნებოდნენ, — სადაც პოულობდნენ საჭირო ლითონების მადნებს იმ რთული სამეურნეო ცხოვრების გასაუმჯობესებლად, რომელიც დაკავშირებული იყო მათი მატერიალური კულტურის პირველსაწყისთან და წყაროსთან — მეტალურგიასთან, — მეტალურგიამ კი იმთავითვე განსაზღვრა მათი საზოგადოებრივი მრწამსი, მათი რელიგია, მათი ფსიქოლოგია...“.

პირენეის ნახევარკუნძული (დღევანდელი ბასკეთი) კი ოდითგანვე ცნობილი იყო მთელ მსოფლიოში, როგორც უმდიდრესი მეტალურგიული საბადოების ქვეყანა.

ამრიგად, ნ. მარი ვარაუდობდა, რომ ქართველურ-კავკასიური მოდემის რამდენიმე ჯგუფმა შეაღწია დასავლეთში, პირენეის ნახევარკუნძულზე, უმთავრესად ლითონის მოპოვებისა და დამზადების საჭიროებისათვის. ამასთანავე, მათ ახალ ტერიტორიაზე მიიტანეს მეტალურგიული კულტურა, რომლის მდიდარი ტრადიციები მშობლიურ კავკასიაში იყო შემუშავებული.

როგორ ეხმაურება რამდენიმე ათეული წლის წინათ გამოთქმულ ამ ჰიპოთეზას დღევანდელი ესპანელი არქეოლოგების ახალი მონაპოვარი! (გავიხსენოთ მალუკარ დე მოტის სიტყვები: ენეოლითურ ხანაში ჩრდილოეთ ესპანეთი „იზიდავდა კავკასიური წარმოშობის ადამიანებს, რომელთა მთელი კულტურა დაკავშირებულია ლითონის დამზადების ხელობასთან...“!).

გამოჩენილი ენათმეცნიერი პაულ კრეჩმერი ერთგან წერდა:

„თუ ჩვენ წინ ენობრივი გადმოცემა არ გვიძევს, თავის ქალები ვერ გვეტყვიან, თუ რა ენაზე ლაპარაკობდნენ ოდესღაც მათი მატარებლები“.

ეს მართალია, — რამდენადაც საქმე ეხება ენას, — მაგრამ ბასკეთში ამ ხუთი ათასი წლის წინათ ზვავის შედეგად დაღუპული ორმოცი მემადაროელის თავის ქალები თითქოს ეჭვმიუტანლად გვეუბნებიან, რომ მათი მატარებლები იბერიულ-კავკასიურ მოდემას მიეკუთვნებოდნენ.

პრეისტორიული და პროტოისტორიული არქეოლოგიური და ეპიგრაფიკული გამოკვლევები ესპანეთში, ამასთანავე, საფრანგეთში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრები, უნდა ვიფიქროთ, სა-

იმედო მასალებს გამოავლენენ ჩვენთვის საინტერესო თვალსაზრისით.

საბჭოთა აგრობიოლოგიური მეცნიერების დიდი ავტორიტეტი აკადემიკოსი ნ. ვავილოვი თავის წიგნში „ხუთი კონტინენტი“ (1962 წ.) ახასიათებს მოსავლის აღების გარკვეულ ხერხს და აღნიშნავს:

„... სამოც ქვეყანაში არაერთგზის მოგზაურობისას ჩვენ არც ერთხელ არ გვინახავს მოსავლის აღების ასეთი მეთოდი, და მხოლოდ შემდგომ მსგავს ხერხს წავაწყდით მთავორიან დასავლეთ საქართველოში — ლეჩხუმში, სადაც ამას წინათ აღმოჩენილ იქნა ხორბლის შესანიშნავი ენდემური ჯიში, რომელიც გენეტურად ყველაზე ახლოს დგას ნამდვილ სპელტასთან. ამგვარად, აგრონომიულად და ბოტანიკურად დადგინდა გასაოცარი კავშირი ჩრდილოეთ ესპანეთსა (იგულისხმება ბასკონია. შ. ძ.) და საქართველოს შორის, ამასთანავე, თვით ობიექტი და თავად აგროტექნიკა იმდენად სპეციფიკური და განუმეორებელია, რომ არავითარ ეჭვს არ იწვევს ამ კავშირის ღრმა მნიშვნელობა“.

და, აი, სან-სებასტიანის მუზეუმში გამოფენილია ზემოხსენებული ტიპის ხორბლის აღების ძველი ორიგინალური იარაღი, რომელიც ძვირფასი დადასტურებაა ბასკურ-ლეჩხუმური პარალელებისა. ეს დებულება გავაცანი აკადემიკოს სარატიანს, რომელმაც საინტერესო დეტალებით შეავსო აკადემიკოს ვავილოვის მიერ მითითებული ხორბლის ჯიშისა და მისი აღების ტექნოლოგიის თავისებურება.

... რამდენიმე საათით გამოვეთხოვეთ სან-სებასტიანს და გავუყევით გზას აღმოსავლეთისაკენ, საფრანგეთის მიმართულებით. უნდა მივიღეთ ესპანეთ-საფრანგეთის საზღვართან და თვალი გადავაგლოთ ბასკებით დასახლებულ საფრანგეთის ტერიტორიას. მივაღეჭით სასაზღვრო ხაზს. მდინარის გაღმა „ფრანგი ბასკები“ ცხოვრობენ, მდინარეზე დიდი ხიდია გადებული, ვხედავთ იქაურ მცხოვრებთ, იგივე პეიზაჟები, იმავე ტიპის ნაგებობანი... სამანქანო გზა შეუყვება ერთ შემადლებულ მთას, რომლის მწვერვალთან უფრო კარგად გამოჩნდება მოსაზღვრე ქვეყანა. ზემოდან ხელისგულივით მოჩანს უზარმაზარი ტერიტორია — საფრანგეთის ბასკების სამკვიდრო, „მეორე ბასკეთი“.

ცოტა რამ ისტორიიდან.

XVI საუკუნეში ჩრდილოეთის (ქვემო) ნავარა გამოეყო ფრანგი მეფეების — ბურბონების სამფლობელოს. საუკუნის დამდეგს კასტილიის მეფემ ფერდინანდ კათოლიკმა დაიპყრო სამხრეთი (ზემო) ნავარა, რომელიც ჯერ კიდევ X საუკუნიდან მოყოლებული, დამოუკიდებელ სამეფოდ ითვლებოდა და პოლიტიკურად მუდამ განცალკევებული იყო ბასკთა პროვინციებისაგან. აი, ასე გაიყო ბასკთა ქვეყანა საფრანგეთსა და ესპანეთს შორის, ბასკების ჩრდილოეთის რაიონები საფრანგეთის შემადგენლობაში შევიდა, სამხრეთის რაიონები კი XV—XVI საუკუნეების მიჯნაზე — ერთიანი ესპანეთის სახელმწიფო გაერთიანებაში მოექცა, სადაც XIX საუკუნემდე შენარჩუნებული იყო თვითმმართველობა.

ესპანეთში, ბასკებისა და ესპანელების ენობრივ საზღვარზე, ალაგ-ალაგ (ნამეტურ მხარის აღმოსავლეთის ნაწილში) ორენონებაა გამეფებული (იციან ბასკური და ესპანური), საფრანგეთში კი ასეთი გარდამავალი ზონები არ არის დადასტურებული, თუმცა ორენონება იქაც არის. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ესპანეთში გარკვეულ ლოკალში (მაგ. ალავაში) რამდენადმე შეიმჩნევა ბასკური ენის „პოზიციების დათმობა“, მაშინ როდესაც საფრანგეთში ბასკური და ფრანგული ენების დღევანდელი საზღვრები თითქმის ისეთივეა, როგორც იყო შუა საუკუნეებში.

აქ ბასკურ ენას ოციან წლებში იკვლევდა ნიკო მარი და უმთავრესად საფრანგეთში გავრცელებულ ბასკურ მეტყველებაზეა დაფუძნებული მისი გამოკვლევები. სხვათაშორის, მეცნიერის არქივში დაცულია ლაბურდისა და სულეტის კილოკავების ამსახველი ძვირფასი ტექსტები, რომელთა გამოქვეყნება განზრახული აქვს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბასკური ენისა და კულტურის საზოგადოებას.

ერთ ბასკურ ხალხურ ლექსში კარგად გამოსჭვივის ესპანეთისა და საფრანგეთის ბასკური პროვინციების ერთიანობის იდეა:

„ჩვენს მთებში ერთი მძლე მუხა დგას ტოტბაყრილი,
საში ტოტი აქვს საფრანგეთის ცაში გაშლილი,
ოთხი მძლე ტოტი უკავია მისი ესპანეთს
და ერთი ძირი აკავშირებს შვილთავე ერთმანეთს.“

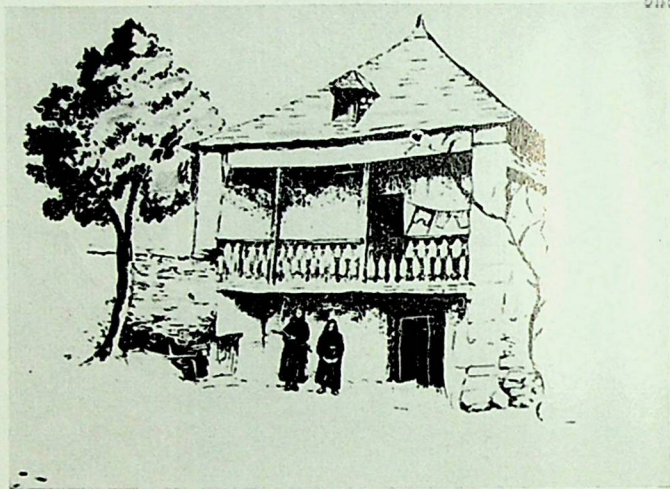
აქ მუხა — იგივე გერნიკის „წმინდათა წმინდა მუხაა“, სიმბო-

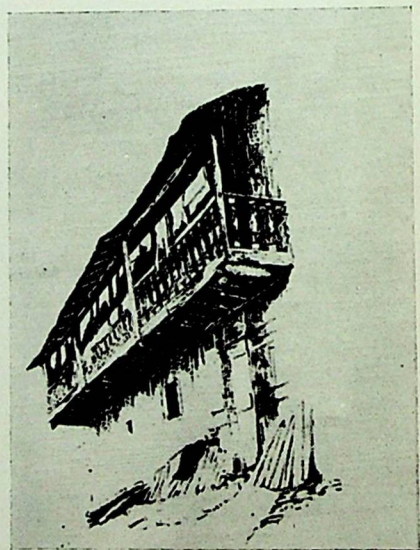
სან ფერმინის დღესასწაულზე (ახალგაზრდობა
კორიდისაკენ მიერეკება ხარებს).

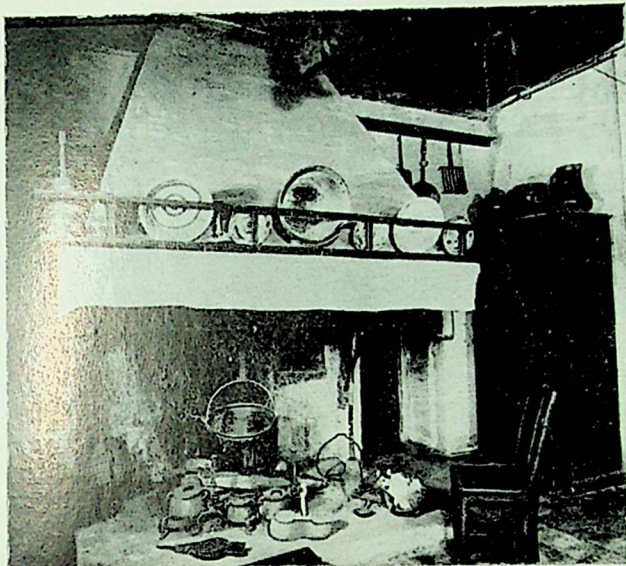
პატარა ბასკი.

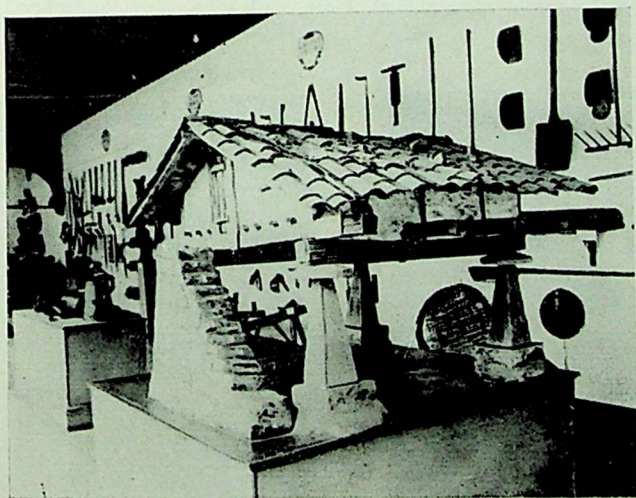
ბასკური ოლა-სახლი.

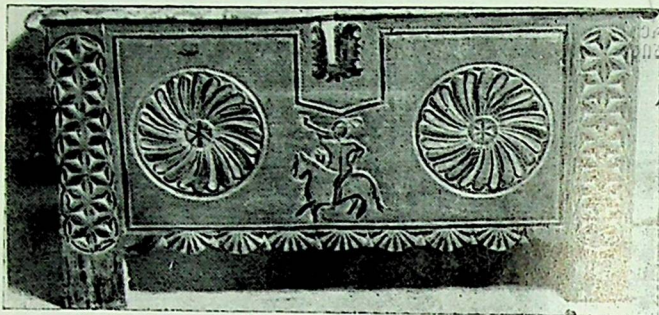
ბასკური აივნისიანი სახლი.

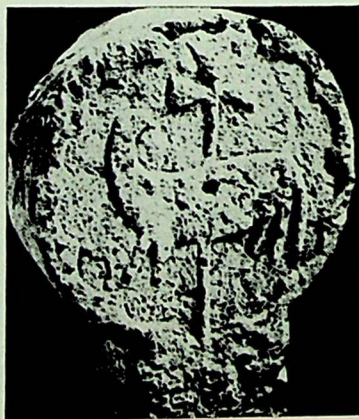
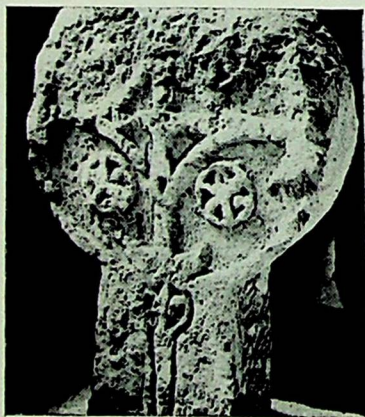
ბასკური კერია.

ბასკური ნალია (ექსპოზიცია ეთნოგრაფიულ მუზეუმში).

ბასკური ორნამენტიანი ხის სკივრი.

ბასკური სტელები.

ლო ბასკების ერთიანობისა; სამი ტოტი — საფრანგეთის ბასკეთის სამი პროვინციაა; ოთხი ტოტი — ესპანეთის ბასკეთის ოთხი პროვინცია.

ვართ ქალაქ ირუნში, რომელიც ბოლო ქალაქია ჩრდილოეთ ესპანეთისა და ყურადღებას იპყრობს იმ მხრივ, რომ ამ გვიანი შუა საუკუნეების ტიპურ ქალაქში თვალნათლივ შეიგრძნობა ბასკური არქაული საქალაქო ყოფის ნიშანდობლივი თავისებურებები.

გიბუსკოს ცენტრში ჩვენი სტუმრობის დღეები იწურება, სანსებასტიანიდან მივემგზავრებით ბისკაის ბასკეთში, დასავლეთის მიმართულებით. შესანიშნავ შთაბეჭდილებას ახდენს ზღვის სანაპირო, პატარა-პატარა ბასკური ქალაქები და საკურორტო ადგილები. დროდადრო ვჩერდებით ძველი იერის მატარებელ ქალაქებში (ზოგი მათგანი მეთორმეტე-მეცამეტე საუკუნეებისა). აი, ძველი ქალაქი ორიო, რომელიც მთელ ესპანეთში განთქმულია, როგორც ნავთშეჯიბრების ცენტრი. აქ, როგორც წესი, ესპანეთის მეფე ჩამოდის, თავს იყრის აურაცხელი ხალხი, ჩამოდიან სხვა ქვეყნებიდანაც. ფინალური შეჯიბრებები კი ჩვეულებრივ სანსებასტიანში იმართება.

საზოგადოდ, ბასკები ძველთაგანვე ცნობილი არიან მთელ მსოფლიოში, როგორც შეუღარებელი მეზღვაურები და მოგზაურები (შემონახულია XIV საუკუნის დროინდელი ცნობებიც). ბასკებმა ამერიკის კონტინენტზე იმოგზაურეს უფრო ადრე, ვიდრე იქ კოლუმბი შეაღწევდა. ცნობილი არიან კოლუმბის პირველი თანაშემწე ბასკი ხუან ბისკაინო, მაგელანის ექსპედიციის წევრი ელკანო, წარმოშობით პორტუგალიელი ბასკი ვასკო დე გამა და სხვ.

ინტერესმოკლებული არ არის შემდეგი გარემოება: ბასკონიაში არსებობს ხალხური რწმენა, რომ ბასკები უხსოვარ დროს სამხრეთიდან მოსული ხალხია სწორედ ზღვით და ამით აიხსნება მათი „ზღვაოსნური ნიჭი“ და მიდრეკილება. მთელი რიგი მეცნიერები (ჰუმბოლდტი, მარი, ფილიპონი, ჰროზნი და სხვ.) ირწმუნებიან, რომ ბასკებმა სწორედ ზღვით მიიღწიეს პირენეებში.

შეჩერდით ერთ პატარა ზღვისპირა ბასკურ ქალაქში. სადილად ვართ მიპატიებულნი ზედ ზღვაზე გადამდგარ რესტორანში. ჩვენი მეგზური ხოსე ანტონიო (დედით ბასკი) გრაფების ჩამომავლობისაა, აქ გაუტარებია ბავშვობა და გატაცებით გვიამბობს მშობლიუ-

რი კუთხის საინტერესო ამბებს. აქვე, ერთ ძველ ეკლესიაში, საგვარეულო სასაფლაოა, მისი მშობლები შიგ ეკლესიაში არიან დაკრძალულნი.

რესტორნის მეპატრონე მეტად სიმპათიური ხანდაზმული ბასკი ქალია, რომელმაც, იცის რა ჩვენი ვინაობა, თავს დაგვტრიალებს, აღფრთოვანებულია „ბასკების ნათესაეების“ სტუმრობით და არ იცის, რითი გვესიამოვნოს. იგი გარეგნობით ქართველ კდემამოსილ მანდილოსანს გვაგონებს. გამახსენდა ნიკო მარის სიტყვები, როცა ის თავის ნაშრომში ეხება ბასკების „სომატური სახეობის“ საკითხს: „საოცრად ბევრია აქ ლამაზი, ტანწერწეტა ქალი, — მაგრამ ქალის ტიპი არა მარტო გურული, არამედ მეგრულიცაა“.

ეს მიდამოები მევენახეობის ცენტრალური რეგიონია და დიასახლისიც თავს გვაწონებს აქაური ტიპური ბასკური ღვინოების მრავალსახეობით. ჩვენთვის საგანგებოდ ამოაქვს სარდაფიდან, რესტორნის ხელუხლებელი კოლექციიდან, დაძველებული ბასკური ღვინო. ი. ტაბაღუა ირწმუნება, რომ ბასკური ღვინოები იმერული „ციცქისა“ და „ცოლიკაურის“ ტიპისაა. ჩვენი გულუხვი დიასახლისი გვიმასპინძლდება ნამდვილი ბასკური საჭმელებით, განსაკუთრებით ქათმის ხორცისაგან შემზადებული ნაირ-ნაირი კერძებით. ისევ მაგონდება ნიკო მარის სიტყვები: ბასკებს „გემოვნებაც გურული აღმოაჩნდათ. განსაკუთრებით გამოაცა ქათმის შემზადების გურულმა წესმა“. ამ სიტყვების სიმართლეში ეჭვი არ უნდა შევიტანოთ.

მართლაც, ბასკური ეროვნული სამზარეულო გამოირჩევა გასტრონომიული სინატიფით და სიუხვით, მთელ ბასკონიაში „კულინარიული ხელოვნება“ მაღალ დონეზე დგას. არ არის შემთხვევითი, რომ არსებობს „გასტრონომიული საზოგადოება“, რომელიც მრავალენოთუზიასტს იზიდავს. ბასკონია მოფენილია ამ საზოგადოების სასადილოებით, საზოგადოების ყოველ წევრს უფლება აქვს თავისუფლად შევიდეს შიგ და თავად შეამზადოს კერძები. დამახასიათებელია, რომ ბასკურ ენციკლოპედიაში წარმოდგენილ დარგებს შორის ცალკეა გამოყოფილი „გასტრონომია“. ამავე ენციკლოპედიის გამოცემათა სერიაში გამოქვეყნებულია ფუნდამენტური წიგნი „ბასკური სამზარეულო“. ამ ტიპის წიგნები სხვაც ბევრია გამოცემული.

... ჩავედით ქალაქ გერნიკაში.

გერნიკა! „ბასკების კულტურის ცენტრი“ (როგორც მას ჩვეულებრივ უწოდებენ)!

ბასკების ეროვნული ტრადიციები დაკავშირებულია სწორედ ამ პატარა ქალაქთან.

ეს ის ქალაქია, რომელიც დაბომბეს გერმანელმა ფაშისტებმა, რამაც მსოფლიოს მოწინავე ადამიანების აღშფოთება გამოიწვია. ამ ძველი ქალაქის ბედმა შთააგონა პიკასო, შეექმნა ცნობილი სურათი „გერნიკა“ (1937 წ.). ამას წინათ საბჭოთა პრესაში საგანგებოდ აღინიშნა გერნიკის აოხრების 40 წლისთავი.

აქ, დაბლობში, ერთ პატარა ეკლესიასთან აღმართულია ძველისძველი მუხა — „წმინდათა წმინდა ხე“ („ხე ფუეროსისა, ღირსებისა და ლოცვისა“). ბასკონიაში მუხის კულტია გავრცელებული. წინათ ამ „წმინდათა წმინდა“ მუხის ქვეშ ტრადიციულად იკრიბებოდნენ ბასკები და ბჭობდნენ საჭირობოროტო საზოგადოებრივი საკითხების გარშემო — იმ დროიდან მოყოლებული, როდესაც ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ დაწერილი კანონები. აქ მოდიოდნენ ესპანეთის მეფენიც ბასკების თავაკცებთან სათათბიროდ და ფიცის დასაღებად. ეს რომ სავსებით გასაგები გახდეს, საჭიროა პატარა ისტორიული ექსკურსი.

ბასკებმა ძველად ესპანეთის (კასტილიის) მეფეებისაგან მოიპოვეს ფუეროსის უფლება. ფუეროსები — სამეფო აქტებია, რომელთა ძალითაც პროვინციებსა და ქალაქებს ენიჭებოდათ განსაკუთრებული უფლებები, გარანტიები თუ პრივილეგიები. ბასკების ფუეროსებში მთავარი და არსებითი ის იყო, რომ ამა თუ იმ პროვინციის, ქალაქის მოსახლეობას ნება ეძლეოდა დაენიშნა თავისი წრიდან მოსამართლენი და პოლიციის ხელისუფალნი, ე. ი. ეძლეოდა ერთგვარი თვითმმართველობა, ამასთანავე, ეს რაიონები არ შედიოდნენ ესპანეთის საბაჟო საზღვრებში.

IX—X საუკუნეებიდან მოყოლებული XIX ს. მეორე ნახევრამდე ბასკებმა მტკიცედ შეინარჩუნეს ფუეროსი. შუა საუკუნეებში ყოველ ბასკურ პროვინციას ჰქონდა თავისი ფუეროსი და მმართველობა ეკისრებოდა ასამბლეას, რომელსაც ირჩევდნენ მოსახლეობის უმრავლესობის მონაწილეობით. ასამბლეაში მონაწილეობის მისაღებად ქალაქებში, სოფლებსა და სენიორებში ირჩევდნენ დეპუტატებს

ფრიად მნიშვნელოვანი საქმეების გასარჩევად, რაც ყველა პროვინციას ეხებოდა.

ეროვნულ კრებას გერნიკაში იწვევდნენ.

ფუეროსი დეტალებში იცვლებოდა, მაგრამ უცვლელი იყო მისი არსი: მეფეს ბასკონიაში არ ჰქონდა მიწის მფლობელობისა და მშენებლობის უფლება, არც ჯარისა და ფლოტის შენახვა ევალებოდათ ბასკონიის მკვიდრთ; ბასკები თავისუფლდებოდნენ სამხედრო ვალდებულებისაგან; ადგილობრივი მუნიციპალიტეტები არ იყვნენ დამოკიდებული ცენტრალური ხელისუფლებისაგან და თავისუფლად აწესრიგებდნენ ფინანსების საქმეს; ვაჭრობაში აკრძალული იყო მონოპოლიები; ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში ბასკონიას ჰქონდა თავისი საბაჟო სისტემა; ესპანეთის ყოველი ახალი მეფე, ვიდრე ტახტზე ავიდოდა, ვალდებული იყო ჩასულიყო გერნიკაში და „წმინდათა წმინდა“ ხის ქვეშ ფუეროსი ფიცით დაემტკიცებინა; თუ მეფე ფიცს არ დადებდა, ბასკები უარს ამბობდნენ გადასახადებზე.

1936 წლის ოქტომბერში ესპანეთის საკანონმდებლო კრებამ (კორტესი) საზეიმოდ გამოაცხადა ბასკების ავტონომია. გერნიკაში ტრადიციული მუხის ქვეშ მოწვეულ კრებაზე, რომელსაც ესწრებოდა ბასკების მუნიციპალიტეტის ოთხასი წარმომადგენელი, არჩეულ იქნა დროებითი მთავრობა. ავტონომიურ რაიონს ეწოდა „ბასკების ქვეყანა“. ბასკური ენა გამოცხადდა ოფიციალურ ენად.

დღიდან ფაშისტების ამბოხებისა, ბასკონიის საზოგადოებრივი მოძრაობა მკვეთრად გაიყო ორ ბანაკად: პროფაშისტებად და სახალხო ფრონტის მომხრეებად. ბასკების დიდი უმრავლესობა ამ უკანასკნელთა პოზიციაზე იდგა კომუნისტური პარტიისა და სხვა პროგრესული პარტიების ხელმძღვანელობით. ბასკონიის პროლეტარიატი გლუხობასთან გაერთიანდა. 1937 წლის დამდეგს ბასკი ხალხის მტრები დაიძრნენ ბილბაოსაკენ. ამავე წლის ივლისში ქალაქი მტერს დაწვებდა. ესპანელმა ფაშისტებმა გამოაცხადეს, რომ ბასკონიის ავტონომია გაუქმებულია. აიკრძალა ბასკური ენის გამოყენება საზოგადოებრივ შეკრებებზე. მხოლოდ ეკლესიაში შეიძლებოდა ორატორის სიტყვა წარმოეთქვა ბასკურ ენაზე. ბასკურ ქალაქებში ქუჩებს სახელი შეუცვალეს და ბასკურის ნაცვლად ესპანური სახელწოდებები შემოიღეს. ასე გასინჯეთ, საფლავის ქვებზედაც კი მოინდომეს წარეხოკათ ბასკური წარწერები და ესპანური წარწერებით შეეცვალათ.

აქ დავიმოწმებ პროგრესული ავსტრიელი ჟურნალისტის გერმანის დიალოგს ერთ გერნიკელ ბასკთან:

„—რად აირჩიეს ფაშისტებმა გერნიკა (დასაბომბავად)?

— მათ, ამ წყეულებს, უნდოდათ აეღოთ ბილბაო, ჩვენი დედაქალაქი. წავგვართვეს ჩვენი ღვიძლი ენა. მე ბასკი ვარ, ვლაპარაკობ ჩემს მშობლიურ ენაზე. ისინი გვაძულებდნენ გველაპარაკა მხოლოდ ესპანურად... წამომყევით, ერთ რაღაცას გაჩვენებთ.

ერთ საფლავთან მივყავარ. საფლავის ქვაზე წარწერა გადაფხეკილია. იგი ბასკურ ენაზე ყოფილა ამოკვეთილი, ამიტომაც უნდა წარხოცილიყო! მაგრამ აქვე, გვერდით, ერთი საფლავის ფილაზე ბასკური წარწერა დარჩენილია! განსვენებულის ნათესავები წასულან რომში და პაპის მეოხებით წარწერა შეუნარჩუნებიათ. ამას კი ყველა ვერ ახერხებს...

როცა სასაფლაო დატოვეთ, ჩემს მოსაუბრეს მკლავში ხელი გავუყარე.

— მე მინდა გითხრათ, რომ საზღვარგარეთ თქვენ ბევრი, ძალიან ბევრი მეგობარი გყავთ!“ („Литературная газета“, 29. XI. 1962).

აი, სადამდე მივიდა დევნა და შევიწროება ძველისძველი ბასკური ენისა—ბასკური ეროვნული თვითმყოფადობის უპირველესი ნიშნისა და ბასკური კულტურის უმძლავრესი იარაღისა...

ასეთ პირობებში ბასკონიის მშრომელ ხალხს—ესპანეთის მთელ მუშათა კლასთან ერთად—არ შეუწყვეტია ბრძოლა ფაშიზმის წინააღმდეგ. ფართოდ გაიშალა საგაფიცვო მოძრაობა ძირითად სამრეწველო რაიონებში: ბასკების ქვეყანაში, კატალონიაში, მადრიდის მიდამოებში — 1950 წლის ბოლოს, 1951 წელს, 1960 წელს...

ფრანკოს სიკვდილის შემდეგ ბასკებმა კვლავ მოითხოვეს ავტონომია.

გერნიკაში „წმინდათა წმინდა მუხის“ ქვეშ შეიკრიბა ორი ათასამდე ბასკი; მიიღეს დადგენილება ბასკების დემოკრატიული ასამბლეის შექმნის შესახებ...

ღღეს გერნიკის დამეხილი ძველისძველი მუხა, სიმბოლო ბასკების ეროვნული თავისთავადობისა, სამუზეუმო ექსპონატია: მოქცეულია საფარქვეშ და მის სანახავად აურაცხელი ხალხი მოედინება.

მუზეუმი სათუთად არის მოვლილი, ყურადღებას იპყრობს სტენ-

დი. სადაც ჩამომწკრივებულია მავრების ბატონობის დროს ბასკების მიერ გამოყენებული საბრძოლო იარაღები.

გერნიკიდან ჩვენი დელეგაცია გაემგზავრა ბილბაოსაკენ.

ქალაქი ბილბაო 1936—39 წლების ეროვნულ-რევოლუციური ომის დროს ბასკების ავტონომიური რაიონის ცენტრს წარმოადგენდა (დაარსებულია 1300 წელს. ბასკურად „ბელ ვაო“ ნიშნავს მშვენიერ ფონს). 1937 წელს ქალაქი დაიპყრეს ესპანელმა ფაშისტებმა და შემდგომ იგი გახდა ანტიფრანკისტების წინააღმდეგ ბრძოლების აუზგარდი. ამჟამად მიიმე მრეწველობის ერთ-ერთი ცენტრია მთელ ესპანეთში. ცნობილია აქაური უნივერსიტეტი, უმაღლესი ტექნიკური სასწავლებელი, სახვითი ხელოვნების მუზეუმი და ბასკური კულტურის მრავალი სხვა დაწესებულება.

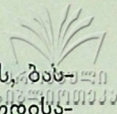
ბილბაოს მეტყველებაზეა დაფუძნებული ბასკური სალიტერატურო ენა.

ბილბაოშივეა „ბასკური ენის სამეფო აკადემია“, დაარსებული 1918 წელს.

ბილბაოში ჩასვლისთანავე შეგვხვდნენ აკადემიის წევრები — ხაბიერ კინტანა, — რომელიც ქართულად მოგვესალმა, — ხესუს დე ოლეაგი, პენია ალბიკის კსაბიერი, პროფესორი ხოსე ანტონიო არანა მარტიხა და სხვები.

ბილბაოში ჩვენი მეგზური ხოსე ანტონიო გამოგვემშვიდობა და ის შეცვალა ჩავარიამ, რომელიც ჩვენ ჯერ კიდევ მადრიდში გავიცანიით. ჩავარია წარმოშობით ამერიკელი ბასკია, გავლენიანი პიროვნება, მადრიდის ზემოხსენებული ფირმის სავაჭრო-ეკონომიური დარგის ვიცე-პრეზიდენტი (ხშირად მოგზაურობს განსაკუთრებული მისიით მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში; ახალი ჩამოსული იყო პორტუგალიიდან; რამდენიმე დღის შემდეგ მოსკოვში გაემგზავრა). იგი ბასკური სამყაროს დიდი პატრიოტია და პროგრესული სულისკვთებით გამსჭვალული ადამიანი. როგორც მისი „წინამორბედი“ — ხოსე ანტონიო, ისიც არაფერს იშურებდა იმისათვის, რომ საბჭოთა დელეგაციას ხელსაყრელი პირობები ჰქონოდა ბასკონიის ამ მხარეში მოგზაურობისათვის.

ერთობ სასარგებლო აღმოჩნდა ჩვენი ხანგრძლივი საუბრები აკადემიის ზემოხსენებულ წევრებთან. გავეცანიით საშუალო სკოლებში ბასკური ენის სწავლების საკითხებს, ბასკი პატრიოტების მოღვა-

წეობას და ზრუნვას ეროვნული სკოლების შენარჩუნებისათვის, ბასკი ახალგაზრდების მამულიშვილური სულისკვეთებით აღზრდისათვის. ბასკური ენის დევნა-შევიწროების პირობებში ადვილი არ იყო ბასკონიაში (სამოციანი წლებიდან მოყოლებული) ასზე მეტი დაწყებითი სკოლის გახსნა, სადაც ბასკური ენა რამდენადმე თავის უფლებებში იქნა აღდგენილი. როგორც ვიცით, ფრანკოს ხელისუფლებამ ბასკურ ენას ომი გამოუცხადა და ამ ვითარებაში მასწავლებლებს ჭეშმარიტად ნამდვილი გმირობა უნდა გამოეჩინათ და ებრძოლათ იმისათვის, რომ არ შეწყვეტილიყო მსოფლიოში უძველესი ბასკური მეტყველების ბუნებრივი განვითარება.

ბასკური ენის სამეფო აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი ხაბიერ კინტანა ბილბაოს ერთ-ერთ ბასკურ ორგანოში წერდა:

„ეროვნული თვითშეგნება ფართოდ იღვიძებს ბასკებში... დღეს 30 ათასი ბასკი სწავლობს ბასკურ ენას. ფაბრიკა-ქარხნებში ჩამოყალიბდა ბასკური ენის შემსწავლელთა ჯგუფები, სადაც ესპანელებიც კი გაერთიანდნენ, ისინიც დაინტერესდნენ ამ უძველესი ენით... წიგნის მალაზიების თაროებიდან გამოჩენისთანავე ქრება ბასკური სახელმძღვანელოები, ლექსიკონები, განსაკუთრებით ახალგაზრდობა დაეწაფა ბასკურ ენას. ისინი დღისით მუშაობენ საწარმოებში, ღამით კი მშობლიურ ენას სწავლობენ“.

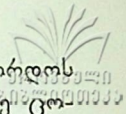
უმადლეს სასწავლებლებში ამ მხრივ შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა.

მთელ ბასკურ სამყაროში (ესპანეთი, საფრანგეთი, ლათინური ამერიკა) ბასკური ენის კურსი იკითხება უნივერსიტეტებში და ფართოდ გაშლილია ბასკური ენის კვლევა-ძიება.

ბასკური ენის კათედრა პირველად გაიხსნა ბორდოს უნივერსიტეტში 1948 წელს (ლიტერატურისა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებოთა ფაკულტეტზე). იგი დააარსა ფრანგმა ენათმეცნიერმა აკად. რენე ლაფონმა (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორმა).

როგორც რენე ლაფონი აღნიშნავდა, კათედრა იძლეოდა ბასკური ენისა და ლიტერატურის უმაღლესი განათლების სერტიფიკატს და მესამე ციკლის დოქტორის დიპლომს, სადაც აღნიშნულია: „ბასკურის სწავლება“.

1966 წლიდან მოკიდებული თანამედროვე ლიტერატურისა და

ცოცხალი უცხოური ენების განყოფილებათა სტუდენტებს ბორდოს უნივერსიტეტის ფაკულტეტზე შესაძლებლობა აქვთ „მეორე ცოცხალ ენად“ ბასკური აირჩიონ. ამასთანავე, ვისაც სურს უმაღლესი განათლების რეფორმის შემდეგ ბორდოს უნივერსიტეტში თანამედროვე ლიტერატურის და ცოცხალი უცხოური ენების სწავლების უფლება მოიპოვოს, შეუძლია პირველი ციკლის პირველ და მეორე წელს ბასკური ენა აირჩიოს „მეორე ცოცხალ უცხოურ ენად“. კიდევ მეტი: იმავე ფაკულტეტის მეორე ციკლის სტუდენტებს, რომელთაც სწავლების ამ უფლების მოპოვება და—შესაბამისად—მასწავლებლის თანამდებობის დაკავება განუზრახავთ, ისევე შეუძლიათ აირჩიონ მასწავლებლის თანამდებობისათვის „ბასკური ენის, ლიტერატურისა და ცივილიზაციის სერტიფიკატი“, როგორც ხელოვნების ისტორიისა და არქეოლოგიის მასწავლებლის თანამდებობის კანდიდატებს. ამ ღონისძიებებმა სწრაფად გამოიღო ნაყოფი. პირველისა და მეორე ციკლის ბევრმა სტუდენტმა აირჩია ბასკური ენა მეორე ცოცხალ ენად და ბასკური ენის მასწავლებლის სერტიფიკატი; ამ სტუდენტებს, განსაკუთრებით, წარმოშობით ბასკებს, რომლებსაც ბასკური ენის კარგი პრაქტიკა აქვთ, შეუძლიათ საუკეთესო სამსახური გაუწიონ ბასკურის შესწავლის საქმეს თვით გამოცდებისათვის მზადების პროცესში.

მას შემდეგ, რაც ბორდოში შეიქმნა ბასკური ენის კათედრა, სხვაგანაც ჩამოყალიბდა კათედრები და ბასკური ენის შესწავლის ცენტრები: საფრანგეთში (პო), ესპანეთში (სან-სებასტიანი, სალამანკა, პამპლონა, დეუსტო...).

1961 წლიდან ტულუზის უნივერსიტეტში ბასკური ენის კურსის („ეუსკარულ-რომანული პრობლემების შესწავლის შესავალი“) კითხვა დაიწყო რომანული ენების სპეციალისტმა ჟაკ ალიერმა. ესპანეთში, სან-სებასტიანში, ჩამოაყალიბეს იულიო დე ურკუიოს სახელობის ბასკური ფილოლოგიის სემინარი, რომლის ხელმძღვანელად აირჩიეს პროფესორი ლუის მიჩელენა. შეიქმნა ბასკური ენის კათედრა „მანუელ დე ლარამენდის“ სახელობის სალამანკის უნივერსიტეტში. 1965 წელს ჩამოყალიბდა „ბასკური ენათმეცნიერების კათედრა-ინსტიტუტი“ დეუსტოს (ბისკაია) „სასულიერო უნივერსიტეტში“; ბასკური ენა ისწავლება ნავარის უნივერსიტეტში (1952 წელს „ოპუს დეის“ მიერ დაარსებული კერძო დაწესებულება, რო-

მელიც 1960 წელს უნივერსიტეტად გადაკეთდა). ფრანგი ბასკოლოგები მიწვეული იყვნენ ამ სამ დაწესებულებაში და იქ წაიკითხეს ლექციები და მოხსენებები. ჯორჯტაუნის უნივერსიტეტში (აშშ) შემოიღეს „ბასკური ენათმეცნიერების შესავლის კურსი“, რომლის კითხვა დაევალა ხონ ბილბაოს, წარმოშობით ბასკს. არსებობს ბაიონის „ბასკური მუზეუმის მეგობართა საზოგადოება“, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა ლ. დასანსი; დამყარებულია მჭიდრო კავშირი მუზეუმსა და ბორდოს უნივერსიტეტს შორის. მუზეუმს მოეპოვება ტოპონიმებისა და ანთროპონიმების მდიდარი კართოტეკა.

ბასკი ლინგვისტები ამზადებენ საკითხს ეროვნული უნივერსიტეტის დაარსების შესახებ. ამ საქმის ენთუზიასტია პროფესორი ლუის მიჩელენა, რომელიც ამჟამად სალამანკის უნივერსიტეტში მოღვაწეობს. სხვათაშორის, მიჩელენა მონაწილეობს სსრკ სახალხო არტისტის გ. ასათიანის დოკუმენტურ ფილმში—„ბასკთა ქვეყანაში“ (ქართულად წარმოთქვამს სიტყვას).

ფილოსოფიისა და ფილოლოგიის დოქტორი ხაბიერ კინტანა ნაყოფიერი მკვლევარია. მის კალამს ეკუთვნის მნიშვნელოვანი ლინგვისტური გამოკვლევები, ლექსიკონები (განსაკუთრებით აღსანიშნავია ტოვართან ერთად გამოცემული ფუნდამენტური (700—გვერდიანი) ლექსიკონი (ბასკურ-ესპანური და ესპანურ-ბასკური). წერს მოთხრობებსაც.

ხაბიერ კინტანა დიდი ნაყოფიერებით მუშაობს მთარგმნელობითს დარგში.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი ღვაწლი მარქსის, ენგელსის, ლენინის თხზულებათა თარგმნის საპატიო საქმეში.

ხაბიერ კინტანამ ხელი მიჰყო შოთა რუსთაველის უკვდავი პოემის ბასკურ ენაზე თარგმნას.

ეურნალ „ანაიტასუნაში“ (ძმობა) იგი 1976 წელს აღნიშნავდა: „ქართველ ხალხს რომ დაუმტკიცო ჩემი დიდი სიყვარული, გადავწყვიტე ვთარგმნო მსოფლიო შედევრი, გენიალური შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“... მე მიწადა „ვეფხისტყაოსანი“ ვთარგმნო პირდაპირ ორიგინალიდან, მაგრამ რადგანაც ჯერ კიდევ ვერ ვფლობ ქართულ ენას ისე, როგორც საჭიროა, მით უმეტეს XII საუკუნის ქართულს, ვიშველიებ ფრანგულ და ესპანურ თარგმანებს“. მთარგმნელს გადაუწყვეტია, რომ პოემა ბასკურ ენაზე გადა-

ილოს კლასიკური ბასკური ენით, ამიტომ იყენებს ეჩეპარეს (XVI საუკუნის) ენას.

ხაბიერ კინტანა ეხება 16-მარცვლოვანი შაირის ბუნებას და აღნიშნავს, რომ ძნელია თარგმანი მარცვალთა რაოდენობით მიუახლოოს შაირს, რამდენადაც საქმეს ართულებს ბასკური ზმნა, რომელიც იუღვლის მიმღეობითა და დამხმარე ზმნით, ეს კი ზრდის მარცვალთა რაოდენობას სალექსო სტრიქონში. იგი აპირებს დღესდღეობით გადათარგმნილი ნაწილი გამოაქვეყნოს პარიზის ქართველოლოგიურ ჟურნალში.

ხაბიერ კინტანა ფართოდ ეცნობა ქართული კულტურის ძეგლებს, ქართველოლოგიურ ლიტერატურას. აღვუთქვით, მივაწოდოთ მისთვის საინტერესო მასალები, რათა უფრო სრულყოფილი იყოს მისი თარგმანი. იგი ყოფილა იერუსალიმში და მოუნახულებია რუსთაველის ფრესკა (სურათიც აქვს გადაღებული რუსთაველის პორტრეტთან). ბასკურ ჟურნალში („ანაიტასუნა“) კინტანა აღნიშნავდა, რომ „ჩვენ გადავწყვიტეთ—შევისწავლოთ და შემდეგ ახალ თაობას ვასწავლოთ არა მარტო ქართული ენა, არამედ სხვა კავკასიური ენებიცო“. აქვე ავტორი ამბობს: „მას შემდეგ, რაც საქართველოში დაიწყო ბასკური ენითა და ისტორიით დაინტერესება, ესპანეთის მთავრობა გარკვეულ დათმობითს პოლიტიკაზე გადავიდა. კერძოდ, გადაწყვიტეს, თავისუფლად გამოგვეტანა ბასკური დროშა დემონსტრაციებზე, რასაც ფრანკოს მთავრობა კრძალავდა“. კინტანას სურათი შოთას ფრესკასთან დაიბეჭდა გაზ. „კომუნისტში“ (გ. ჩანტლაძის პუბლიკაცია ფართო ცნობების დართვით).

ამავე ჟურნალში მოთავსებულია ცნობები იმის თაობაზე, რომ საქართველოში იწყება ბასკური ენის სისტემატური შესწავლა, უნივერსიტეტში იკითხება ლექციები ამ დარგში და ა. შ. ხაბიერ კინტანას თაოსნობით ჟურნალმა მოათავსა ასეთი სიმბოლური სურათი: ერთმანეთზე გადაქდობილია ხელები — ერთ მაჯაზე ბასკური წარწერაა, მეორეზე — ქართული, ნიშნად ბასკ-ქართველთა ძმობისა და მეგობრობისა. აქვე აღსანიშნავია, რომ ჟურნ. „არგის“ (სინათლე) 1976 წლის იანვრისა და ჟურნ. „ეგუნ ონის“ (დღე კეთილი) 1977 წლის აპრილის ნომერში დაბეჭდილია ა. გალდეანოს წერილი „ბასკური ენა საქართველოში“.

საინტერესო საუბარი გაიმართა პროფესორ-დოქტორ ხოსე ან-

ტონიო არანა მარტიხასთან, რომელიც აღიარებული მუსიკათმცოდნეა, ბასკური მუსიკალური ფოლკლორის დაუღალავი მკვლევარი. მოგვიძღვნა თავისი ფუნდამენტური მნიშვნელობის წიგნი „ბასკური მუსიკა“, ერთ-ერთი ფუძემდებელი ნაშრომი საერთოდ ბასკური მუსიკალური კულტურის დარგში. იგი მოწადინებულია შეისწავლოს ქართული მუსიკა და შედარებითი კვლევა აწარმოოს ბასკურ-ქართული სიმღერების შესახებ გენეტური ურთიერთობის საკითხებზე. მალე მას გადაეგზავნება ქართული სიმღერების ჩანაწერები და ჩვენი მუსიკათმცოდნეების ნაშრომები.

ჩვენ შეგხვდით აგრეთვე ბასკონიის პრესის გაერთიანებული სამმართველოს ვიცე-პრეზიდენტს, რომელმაც საინტერესო ცნობები მოგვაწოდა ბასკური ჟურნალ-გაზეთების შესახებ.

ბასკური ენის, კულტურის, ისტორიის კვლევა-ძიება, კერძოდ, ბასკონიაში მაღალ დონეზე დგას. ძნელია დავასახელოთ მეცნიერული ნაშრომი, სადაც არ იყოს აღძრული დასავლეთევროპული ეთნო-და გლოტოგენეზის გლობალური საკითხები ბასკოლოგიის მონაცემთა გაუთვალისწინებლად. ბასკური პრობლემის მნიშვნელობას ისიც ზრდის, რომ თავის ეთნოლოგიურ გამოკვლევებში ფრ. ენგელსი ფართოდ ეხება ბასკურ სამყაროს, როდესაც არკვევს ნეოლითის ეპოქის დასავლეთ ევროპის თავდაპირველი მოსახლეობის პრობლემას და აღიარებს, რომ ამ მოსახლეობის დღევანდელი რელიქტი სწორედ ბასკური ეთნიკური ერთეულია და, მაშასადამე, ბასკები მეტყველებდნენ ენაზე, რომელიც წინ უსწრებდა ინდოევროპულ ენებს ევროპის ამ რეგიონში. დასავლეთ ევროპაში ბასკური ენის სიძველის პრობლემატიკაში ნეოლითური თეორია დიდი ხანია ეჯიბრება ამ ეთნოსის პალეოლითური წარმოშობის ჰიპოთეზას.

საკმარისია გადახედოთ „დიდ ბასკურ ენციკლოპედიას“ და ენციკლოპედიის გამოცემათა სერიაში გამოქვეყნებულ სპეციალურ ლიტერატურას, რათა დარწმუნდეთ, რა ფართოდაა დღეს სამეცნიერო მიმოქცევაში წარმოდგენილი ბასკური სინამდვილე.

„დიდი ბასკური ენციკლოპედიის“ მთავარი რედაქტორი ხოსე დე რეტანა გატაცებით გვაცნობდა ენციკლოპედიის სტრუქტურას და იმ დარგობრივ გამოცემებს, რომლებიც განხორციელებულია მთავარი სარედაქციო კოლეგიის გეგმაშეწონილი და ფართოდ გაშლილი მუშაობის წყალობით.

„დიდი ბასკური ენციკლოპედია“ — „La Gran Enciclopedia Vasca“ (14 ტომი; თათოეული ტომი 70-ზე მეტ თაბასს შეიცავს) შედგება დარგებისაგან: ისტორია, ბიოგრაფია, არქეოლოგია, ანთროპოლოგია, ეთნოლოგია, არქიტექტურა, მუსიკა, ლიტერატურა, ლინგვისტიკა, სამართალი, კარტოგრაფია, ფილოსოფია, ფოლკლორი, გასტრონომია, იკონოგრაფია, პოლიტიკა, ტოპონიმია და სხვ.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ხელახალი გამოცემა (28 ტომად) საერთაშორისო ჟურნალისა — „ბასკური გამოკვლევები“, რომელიც 1917—1936 წლებში გამოდიოდა (ჟურნალში იბეჭდებოდა საქვეყნოდ ცნობილი მეცნიერების—ვინკლერის, შუხარდტის, მარის, მეიეს, ლუქეს, შულტენისა და სხვათა გამოკვლევები). ჟურნალმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საერთოდ ბასკოლოგიური დისციპლინის განვითარებაში (ეს ტომები შექმნილი აქვს სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკას ლენინგრადში).

გარდა ამ ძვირფასი ფუნდამენტური ნაშრომისა, ბასკური ენციკლოპედიის გამოცემათა სერიებში გამოქვეყნებულია: „ბასკურ-ესპანურ-ფრანგული ლექსიკონი“ (ჯერ გამოსულია 2 ტომი), „ბასკური დიალექტების ელემენტარული გრამატიკა“ (3 ტომად), „ბასკური მითოლოგიის ილუსტრირებული ლექსიკონი“, „ბასკური სამზარეულო“ (მონოგრაფია), „გამოჩენილი ბასკების ბიოგრაფიები“, „ბასკური ხალხური სიმღერები“ (2 ტომად), „ონომასტიკური ლექსიკონი“ (6 ტომად), „ბასკების ანთროპოლოგია“, ბასკეთის პროვინციების—გიპუსკოის, ალავის, ნავარის ისტორიული მიმოხილვები და მრავალი სხვა.

ბასკ კოლეგებს გავუზიარეთ, რომ ჩვენი სურვილია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბასკური ენისა და კულტურის საზოგადოებასთან შევქმნათ ბასკოლოგიური ლიტერატურის ბიბლიოთეკა. ამ მიზნით ბასკონიის გამომცემლობებმა და ბასკური ენის აკადემიამ დიდი ხალისით გადმოგვცეს შესანიშნავი წიგნები—დიდალი სამეცნიერო ლიტერატურა, რომელიც საფუძვლად დაედება ჩვენს ნორჩ ბიბლიოთეკას. ბასკური სამეცნიერო ლიტერატურის ბიბლიოთეკა თანდათანობით შეივსება, — როგორც შეგვპირდნენ, — ჩვენი ესპანელი და ბასკი მეგობრებისაგან გამოგზავნილი ლიტერატურით.

ჩვენ მიერ ჩამოტანილი მეცნიერული ნაშრომები მრავალფერო-

ვანი ხასიათისაა. ესენია: 1. ბასკური ენის სახელმძღვანელოები ელემენტარული კურსები, 2. თეორიული გამოკვლევები ბასკური ენის გრამატიკის საკითხებზე (აკადემიის პრეზიდენტის ვილასანტესა და ხხვათა შრომები), 3. ლექსიკოგრაფიული ლიტერატურა (მათ შორის — კინტანასა და ტოვარის ფუნდამენტური ლექსიკონები), 4. ბასკური ენისა და ლიტერატურის ტექსტები, 5. საფრანგეთისა და ესპანეთის ბასკეთის ეპიგრაფიკული ძეგლები (მათ შორის — სამტომიანი უბრწყინვალესი კაპიტალური გამოცემები საფლავის ქვების წარწერებისა), 6. მასალები ბასკების ანთროპოლოგიის პირველი საერთაშორისო კონგრესისა: მოხსენებები, რომლებსაც ერთვის ვრცელი რეზიუმე რუსულ და დასავლეთ ევროპის ენებზე, 7. ეტიუდები ბასკური ეთნოგრაფიიდან (მათ შორის — ბასკური საცხოვრებელი სახლების ვრცელი აღწერილობანი), 8. ბასკური ხალხური დეკორი და ორნამენტიკა, ძველი ბასკური ხელოვნების ნიმუშები, 9. ბასკური მუზეუმის ექსპონატების აღწერილობანი მდიდარი ილუსტრაციებით და სხვ. გვხვდება უძველესი უნიკალური გამოცემებიც (მაგალ., 1607 წელს დაბეჭდილი წიგნი ეჩაიესი ბასკური ენის აგებულების შესახებ).

ბასკოლოგიური სპეციალური ლიტერატურის თავმოყრა ნაკარნახევია საქართველოში ამ დარგის განვითარების, ახალი ბასკოლოგიური კადრების აღზრდის აუცილებლობით. ესპანეთში ჩვენი მოგზაურობის ერთ-ერთი მთავარი შედეგი სწორედ ეს გახლავთ.

ესპანეთში ბასკური ენათმეცნიერების ცენტრს წარმოადგენს „ბასკური ენის სამეფო აკადემია“ (Real Academia de la lengua Vasca. Académie Royale de la langue Basque. Euskaltzaindia).

იმთავითვე აკადემია აერთიანებდა ენათმეცნიერებს, ფილოლოგებს, ისტორიკოსებს, მწერლებს, აკადემიას აქვს თავისი ორგანო „Euskera“ („ბასკური ენა“). ბოლო ნომერი გამოვიდა ბილბაოში 1976 წელს (რედაქტორი — აკადემიკოსი ლუის ვილასანტე). ყურნალში იბეჭდება მნიშვნელოვანი ნაშრომები ბასკური ფილოლოგიიდან.

აკადემიის პრეზიდენტია ლუის ვილასანტე (Luis Villasante).

როდესაც საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიაში შეიქმნა ბასკური ენისა და კულტურის საზოგადოება (1975 წ.), ბასკური ენის

სამეფო აკადემიამ პრეზიდენტის ხელმოწერით ასეთი გულთბილი წერილით მოგვმართა:

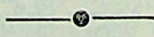
„შევიტყვეთ, რომ დაარსდა საზოგადოება, რომელსაც მიზნად აქვს დასახული გააცნოს თქვენს ქვეყანას ბასკების ენა, ლიტერატურა და ისტორია. ამ წერილით გვსურს მოგილოცოთ ეს ინიციატივა და ამ წამოწყების გამო ქართველი ხალხის მიმართ მადლიერების გრძნობა გამოვთქვათ. ჩვენი მხრით, შევეცდებით მოგაწოდოთ ყველაფერი, რაც შეეხება ბასკების ენასა და ლიტერატურას. ვიმედოვნებთ, რომ აწ განსვენებული აკადემიკოსის რენე ლაფონის მიერ წამოწყებული კონტაქტები მომავალში უფრო მრავალფეროვანი გახდება და სამსახურს გაუწევს ჩვენს ქვეყნებს შორის კულტურული ურთიერთობის განმტკიცებას“.

ეს ტექსტი გამოქვეყნდა ქართულ პრესაში.

აკადემიკოს ლუის ვილასანტეს მიერ გამოგზავნილი ოფიციალური მოლოცვა საგანგებოდ მოხსენდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმს.

ბასკური ენის სამეფო აკადემიას გაეგზავნა საპასუხო წერილი, სადაც, სხვათა შორის, აღნიშნულია:

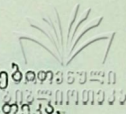
„უღრმეს მადლობას მოგახსენებთ თქვენ და მთელ აკადემიას გულთბილი მოლოცვისათვის და იმისათვის, რომ აღგვითქვით დახმარების აღმოჩენა. ჩვენს რესპუბლიკაში ყოველგვარი პირობებია შექმნილი ბასკოლოგიური მეცნიერების განვითარებისათვის, ბასკოლოგიური კვლევა-ძიების გასაშლელად და გასაღრმავებლად. ჩვენი მუშაობის შესახებ ბასკური ენის სამეფო აკადემიას დროდადრო მოგაწვდით საჭირო ცნობებს, ამასთანავე, გაახლებთ ქართველოლოგიურ ლიტერატურას. ვიმედოვნებთ, ჩვენს შორის დამყარდება საქმიანი მეცნიერული ურთიერთობა“...

ჩვენი დელეგაციის უმთავრესი მიზანი იყო ბასკური ენის სამეფო აკადემიის გაცნობა და მასთან მჭიდრო კონტაქტების საფუძვლის ჩაყრა.

ეს ამოცანა წარმატებით დაგვირგვინდა.

პრეზიდენტი ლუის ვილასანტე და აკადემიის სხვა პასუხისმგებელი მუშაკები გველოდნენ აკადემიის საზაფხულო რეზიდენციაში.

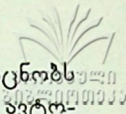
რომელიც მდებარეობს ბილბაოდან 70 კილომეტრის დაშორებით აქვეა მოთავსებული ესპანეთის ერთ-ერთი უმდიდრესი ბიბლიოთეკა, სადაც დაცულია უძველესი ესპანური გამოცემები, ხელნაწერები, მრავალფეროვანი ბასკოლოგიური ლიტერატურა.

ბილბაოდან ჩვენთან ერთად გამოემგზავრა აკადემიის რამდენიმე წევრი, მათ შორის — ხაბიერ კინტანა, ბასკური მუსიკალური ფოლკლორის მკვლევარი ხოსე არანა და სხვ.

აკადემიის პრეზიდენტი და მისი თანამშრომლები განსაკუთრებული გულისხმიერებითა და ყურადღებით შეგვხვდნენ. ლუის ვილასანტე სასახლის ეზოშივე გამოგვეგება, სიყვარულით გამთბარი სიტყვებით მოგვმართა და ხაზგასმით აღნიშნა, რომ იგი, საერთოდ, დიდი პატივისცემით არის გამსჭვალული საბჭოთა კავშირის მიმართ, თვალყურს ადევნებს საბჭოთა მეცნიერების უმაგალითო მიღწევებს და მოხარულია, რომ ბასკური ენის აკადემიას დღეს შესაძლებლობა მიეცა საქმიანი კონტაქტები დაამყაროს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიისა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წარმომადგენლებთან.

ამთავითვე უნდა ითქვას, რომ აკადემიის პრეზიდენტი ლუის ვილასანტე სახელგანთქმული ბასკოლოგ-ენათმეცნიერია. მისი ნაშრომები შეეხება ბასკური ენის ისტორიის, დიალექტოლოგიის, გრამატიკის საკვანძო პრობლემებს. ამავე დროს, ავტორიტეტული მეცნიერი დიდ ყურადღებას უთმობს სალიტერატურო ენის პრაქტიკულ საკითხებს და მეთაურია ახალი მოძრაობისა, რომელიც მოწოდებულია დაიცვას ბასკური ენის უფლებები, იბრძოლოს ამ ენის პრესტიჟისათვის, მისი კანონიერი ისტორიული ადგილის მოპოვებისათვის მთელი ესპანეთის ენობრივ სამყაროში.

ლუის ვილასანტე აქვეყნებს აგრეთვე ძველი ბასკური ლიტერატურის ძეგლებს. აღსანიშნავია მისი ღვაწლი XVII საუკუნის ბასკი მწერლის პედრო აშულარის ლიტერატურული მემკვიდრეობის გამოძიებების საქმეში (ასეთია, მაგალითად, ცნობილი ძეგლის — „გეროს“ მეცნიერული პუბლიკაცია). აშულარი საფრანგეთის ბასკეთის მკვიდრია და წერდა ლაზურდის დიალექტზე. ამასთანავე, ლუის ვილასანტე ავტორია ნაშრომისა — „ბასკური ლიტერატურის ისტორია“. აქვეყნებს მოთხრობებსაც, რომლებიც დაწერილია უნიფიცირებული ბასკური სალიტერატურო ენით.

ისიც უნდა დავსძინო, რომ ლუის ვილასანტე რივიანად იცნობს ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზის მიღწევებს, ანტიკური ხანის ავტორებს, ჰუმბოლდტის, მიულერის, შუხარდტის, მარის, ბოუდას და სხვათა ნაშრომებს.

პრეზიდენტმა მოგვიძღვნა თავისი რამდენიმე წიგნი და მეც მოკრძალებით გადავეცი ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნებული ჩემი წიგნი, სადაც მოკლედ გადმოცემულია ქართული ენის ისტორიული განვითარების საკითხები, კერძოდ, საუბარია ბასკურისა და ქართულის ნათესაობის თეორიაზე.

ყოველივე ამის შემდეგ გაიმართა თათბირი და საქმიანი მოლაპარაკება ჩვენთვის საინტერესო საგანზე.

უწინარეს ყოვლისა, პრეზიდენტმა გაგვაცნო ბასკური ენის აკადემიის საქმიანობა და ის ძირითადი სამეცნიერო გამოცემები, რომლებიც განხორციელებულია აკადემიის წევრთა მიერ ბასკური ენის შესწავლის დარგში. ამას მოჰყვა ჩემი პატარა მოხსენება, რომელშიც აღძრული იყო შემდეგი საკითხები: 1. ქართული საბჭოთა ფილოლოგიური მეცნიერების ძირითადი მიღწევები დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 60 წლისთავზე, კერძოდ, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების დღევანდელი მდგომარეობა, 2. ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზის მოკლე ისტორიული მიმოხილვა, 3. საბჭოთა საქართველოში ბასკოლოგიური დისციპლინის დაფუძნების პირველი ცდები.

პროფ. ი. ტაბაღუამ ილაპარაკა ქართული საბჭოთა ისტორიო-გრაფიის განვითარების საკითხებზე და ყურადღება გაამახვილა ევროპის ქვეყნებისა და სსქართველოს ისტორიულ ურთიერთობათა შესწავლის თანამედროვე ვითარებაზე.

ვრცელი სჯა-ზაასისა და აზრთა გაცვლა-გამოცვლის შედეგად მიღებულ იქნა გადაწყვეტილებანი, რაც შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ შემდეგ პუნქტებში:

1. ბასკური ენის სამეფო აკადემიაში შეიქმნება საკოორდინაციო სამეცნიერო-ორგანიზაციული ცენტრი, რომელიც გააერთიანებს მთელი ესპანეთის იმ სპეციალისტებს (ენათმეცნიერებს, ისტორიკოსებს, არქეოლოგებს, ეთნოგრაფებს, ანთროპოლოგებს, მუსიკალური და პოეტური ფოლკლორის მკვლევარებს), რომლებსაც აინტერესებთ ბასკურ-კავკასიურ ჰიპოთეზასთან დაკავშირებული პრობლემები. სა-

ქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი უშუალოდ დაკავშირებული იქნებიან ამ მაკოლონიზაციურ ცენტრთან, ეს ცენტრი განახორციელებს საერთო სამუშაოებს.

2. ბასკური ენის სამეფო აკადემია ყოველგვარ დახმარებას აღმოუჩინს ასპირანტ-სტაჟიორებს, რომლებიც წარგზავნილი იქნებიან საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიიდან და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან ესპანეთში ბასკოლოგიურ პრობლემებზე სამუშაოდ.

ბასკური ენის სამეფო აკადემია უახლოეს ხანში წარგზავნის საქართველოში ორ ახალგაზრდა სპეციალისტს ქართული ენის შესასწავლად.

3. განხორციელდება სისტემატური გაცვლა სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურისა.

4. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიისა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პერიოდულ გამოცემებში დროდადრო გამოქვეყნდება ბასკური სპეციალისტების ნაშრომები, ხოლო ბასკური ენის სამეფო აკადემიის სამეცნიერო ორგანოში — ქართველი სპეციალისტების ნაშრომები.

5. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი უახლოეს თვეებში სამი თვით მოიწვევენ საქართველოში ბასკური სამეფო აკადემიის წევრ-კორესპონდენტს ხაბიერ კინტანას ბასკურ ენაზე „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნის შესრულებასთან დაკავშირებით და ქართველოლოგიაში ცოდნის ვალრმავეების მიზნით.

6. ბასკოლოგთა სიმპოზიუმზე თბილისში (ნაგარაუდევია უახლოეს წლებში) მონაწილეობას მიიღებს ბასკური ენის სამეფო აკადემიიდან ოთხი-ხუთი აკადემიკოსი.

ეს გადაწყვეტილებანი გაფორმებულია ოქმით.

თათბირის შემდეგ დავათვალიერეთ ზემოხსენებული შესანიშნავი ბიბლიოთეკა, რომელშიც დაცულია უნიკალური წიგნები ესპანურ ენაზე (მეთხუთმეტე-მეთექვსმეტე საუკუნეებისა) და ძვირფასი ილუსტრაციებით შემკობილი ხელნაწერები. აქვეა ძველი ბასკური წიგნები და ხელნაწერები. ბიბლიოთეკით უხვად სარგებლობენ რომანული ფილოლოგიისა და ბასკოლოგიის ცნობილი სპეციალისტები.

დაბოლოს, ბანკეტი, რომელიც სტუმრების პატივსაცემად მოაწყო აკადემიის პრეზიდენტმა, დადასტურება იყო იმ დღეს საფუძველზე ჩაყრილი თანამშრომლობისა და გულწრფელი მეგობრობისა. მოვისმინეთ ბასკური სუფრული სიმღერები...

ჩვენი დელეგაციის მოგზაურობას სათანადოდ გამოეხმაურა ესპანეთის პრესა. გაზეთებში ქვეყნდებოდა საბჭოთა დელეგაციის წევრთა სურათები, მადრიდისა და ბასკონიის ბეკედვითი ორგანოების კორესპონდენტებს ვაწვდიდით ცნობებს ჩვენი მიზან-ამოცანებისა და მოგზაურობის შედეგების შესახებ, რამდენიმე გაზეთში მოათავსეს ვრცელი ინტერვიუ და ა. შ. (მაგალ., „El Correo Español“, „El Diario Vasco“).

აღსანიშნავია, რომ ჩვენი დელეგაციის დაბრუნებას ესპანეთიდან უმალ გამოეხმაურა „ნედელია“, რომლის ფურცლებზე ვკითხულობთ:

„ამ დღეებში ესპანეთში მოგზაურობიდან დაბრუნდა მეცნიერთა ჯგუფი. ისინი შეხვდნენ ბასკოლოგებს—ბასკური ენის, ლიტერატურის, ისტორიის, ეთნოგრაფიის, არქეოლოგიის სპეციალისტებს, ისაუბრეს ესპანეთის მეცნიერებათა აკადემიის წარმომადგენლებთან.

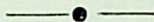
ჩვენმა მეცნიერებმა თავიანთ კოლეგებს აცნობეს, რომ თბილისის უნივერსიტეტში ამჟამად იკითხება ბასკური ენის ლექციების კურსი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში მუშაობენ ბასკური ენისა და ეთნოგრაფიის ახალგაზრდა სპეციალისტები.

შემუშავებულია თანამშრომლობის გეგმა. კერძოდ, ბასკური ენის აკადემიაში შეიქმნება საკოორდინაციო ცენტრი, რომელიც გააერთიანებს ესპანელ სპეციალისტებს, რომლებიც იკვლევენ ბასკურ-ქართულ პრობლემებს.

გადაწყვეტილია თბილისში მოწვეულ იქნეს სიმპოზიუმი, რომლის მუშაობაში მონაწილეობას მიიღებს ბასკური ენის აკადემიის ნამდვილ წევრთა ჯგუფი“ („Неделя“, № 32, 1977).

ისიც მინდა ვთქვა, რომ მადრიდში საკონცერტო საღამოებზე ესტრადიდან აცხადებდნენ, რომ კონცერტს ესწრება საბჭოთა მეცნიერების დელეგაცია. ანდალუზიელი ბოზა ქალების საკონცერტო საღამოზე სცენიდან შეისვა დელეგაციის წევრთა სადღეგრძელო... ყველგან გვიღებდნენ დიდი ინტერესითა და განსაკუთრებული სითბოთი.

ეს გარემოება ესპანეთში, კერძოდ — ბასკონიაში, საბჭოთა ქვეყნისადმი, საბჭოთა საქართველოსადმი ინტერესის გამომჟღავნების ერთი პატარა რგოლია.

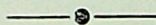

1977 წლის ივლისში საბჭოთა მეცნიერების პირველი დელეგაციის ბასკეთში მოგზაურობისა და ამასთან დაკავშირებით ბასკურ-ქართული პრობლემატიკის მოკლე მიმოხილვა, რასაც ჩვენი მკითხველი გაეცნო, ვფიქრობთ, დაარწმუნებს მას ჩვენი ქვეყნების ურთიერთ-დაახლოებისა და ურთიერთშემსწავლის აუცილებლობაში.

როგორც დავინახეთ, ამ მოგზაურობით ხორცი შეესხა ჩვენი წინაპრების წარუმატებელ განზრახვას, რომელთაც ამ 1000 წლის წინათ მიზნად დაისახეს მოენახულებინათ „ქართველნი დასავლისანი“, როგორც ისინი ფიქრობდნენ, თავიანთი შორეული ნათესავები.

ჩვენმა დელეგაციამ, გარდა იმისა, რომ ინახულა ბასკთა ქვეყანა, საფუძველი ჩაუყარა მუდმივ კონტაქტებს სამეცნიერო წრეებს შორის, განსაზღვრა ამ კონტაქტების შინაარსი, ფორმები და დასახმათი განხორციელების ღონისძიებანი.

რამდენადაც ორივე მხარე გულწრფელად და სრული ინტერესით ეკიდება ჩვენ შორის მჭიდრო ურთიერთობის დამყარებას და ამას აქტუალურ სადღეისო ამოცანად მიიჩნევს, ვიმედოვნებთ, რომ ეს პირველი ნაბიჯი უკვალოდ არ დარჩება და იგი მალე გამოიღებს სათანადო ნაყოფს.

ჩვენი დელეგაციის მოგზაურობა ბასკების ქვეყანაში, ვფიქრობთ, მცირე ნაწილია იმ დიდი მუშაობისა, რომელიც ახლო მომავალში უნდა გაიშალოს ჩვენში ბასკოლოგიური მეცნიერების გაღრმავებისა და გაფართოებისათვის. უდავოა, რომ ამ ამოცანების განხორციელება კომპლექსურ მიდგომას მოითხოვს: ენათმეცნიერების, ისტორიკოსების, ეთნოგრაფების, არქეოლოგების, ფოლკლორისტების, მუსიკათმცოდნეების, ანთროპოლოგების ერთობლივი და შეთანხმებული მუშაობა უზრუნველყოფს ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზის (Euscaro-Caucasica) მკვიდრ მეცნიერულ ნიადაგზე დაფუძნებას და მომავალში პოზიტიური შედეგების მიღებას.

ჩვენი ამოცანაა—გამოვიყენოთ ამ დარგში მოპოვებული მიღწევები და ჩვენთვის საინტერესო ლინგვისტური და კულტურულ-ისტორიული პრობლემის კვლევას რესპუბლიკაში ფართო პერსპექტივები გადავუშალოთ.

უწინარეს ყოვლისა, უნდა ვიზრუნოთ ახალგაზრდა კადრების შემოკრებისა და აღზრდისათვის.

ბასკებისა და ქართველების (საერთოდ, იბერიულ-კავკასიური მოდგმის ხალხების) შესაძლო ურთიერთობის შორეული წარსულის სურათებს მკვლევართა ახალმა თაობამ უნდა გადაწმინდოს ზედწაყრილი ფერფლი მზრუნველი ხელით და მაშინ მეტი ელვარებით და ცხადლივ გამოჩნდება ძველი ეთნოლოგიური და ენობრივი ქსოვილი, რომელსაც ისტორია — ეს მარადიული ფეიქარი — თვალწინ გვიშლის.

გამომცემლობის რედაქტორი მ. ჩხაიძე
მხატვრული რედაქტორი ი. ჩიქვინიძე
ტექნიკური რედაქტორი ი. ხუციშვილი
კორექტორი ნ. ქანთარია

გამომშვები ფ. ბუდალაშვილი

გადაცა წარმოებას 13/X-77
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 7/XII-77
ქალაქის ფორმატი 60×84¹/₁₆
ნაბეჭდი თაბახი 4,25
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 3,26

შეკვეთა 1605

უე 13503

ტირაჟი 20000

ფასი 80 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
380028, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 14.
Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 14.

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,
380028, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1.
Типография Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 1.

შოთა ვარლამოვიჩ დზიდგიური
ПУТЕШЕСТВИЕ В БАСКОНИЮ
(ИЮЛЬ 1977 ГОДА)
(на грузинском языке)

Издательство Тбилисского университета
Тбилиси, 1977

